

मे - २००० - रू. १०.००

चांदोबा

खास बातम्या

हिमालय विरघळत आहे

मनुष्य जी अुष्णता आकाशात सोडतो, जो कार्बन डार्योक्साईड आणि ग्रीन हाअूस गॅस वर फेकत आहे, त्याला धन्यवाद! हिमालयाच्या अुंचीवर विशाल हिमभरल्या नद्या यामुळे वितळू

लागल्या आहेत. सन १९९९ मधे सिन्धु नदीची जल पातळी पहिल्यापेक्षा अधिक अुंच आढळली. विश्व प्रेक्षण संस्थान (वर्ल्ड वॉच इन्स्टिट्यूट) ने चेतावणी दिली आहे की, जर मानवद्वारा पर्यावरणाला नुकसान पोचवण्याच्या कामात खीळ घालण्यासाठी पावलं अुचलली नाहीत, तर हिमालय क्षेत्राचा एक विशाल असा खालचा भाग वाहून जाईल.

अपहरणकर्त्यांना वाईट बातमी

एक नवीन क्रमवीक्षण यन्त्र (स्कॅनिंग मशीन) प्रवाशाजवळची प्रत्येक वस्तू (ड्रग पासून विस्फोटकापर्यन्त) त्याने ती वस्तू कितीही सावधपण आपल्या कपड्यांमधे लपवलेली असली तरी बरोबर सांगेल. दुसऱ्या शब्दात

सांगायचं तर, धातु संसूचक (मेटल डिटेक्टर) करू शकणार नाही अशा वस्तूचाही पत्ता लावील.

बधीर लोकांना खूषखबर

जन्मजात बहिरी मुलं आता निकट भविष्यात श्रवण शक्तीचा विकास करू शकतील. ब्रिटिश वैज्ञानिकांनी एका छोट्याशा कानाचा शोध लावला आहे. हा कान बालकाच्या कानात अडकवता येतो. तो दिसू शकतो. हा कान एका अगदी लहानशा बॅटरीच्या मदतीने काम करू शकतो. अन् कान चोळले की पुन्हा रीचार्ज करता येअू शकतो. हे यन्त्र हियरिंग एड पेक्षा भिन्न आहे.

Cut along the dotted line

आमच्या वाचकांच्या मनातील विचार

गेल्या वर्षी डिसेंबर महिन्यात 'चांदोबा' पुन्हा सुरु झाल्यानन्तरचा हा पाचवा अंक तुमच्या हाती येत आहे. आमची पूर्ण खात्री आहे की मागचे चारही अंक तुम्हाला आवडले असतील. तुम्ही पाहिले असेल की, गेल्या ५० वर्षापेक्षाही अधिक काळपर्यन्त हे मासिक ज्या विशिष्ट सुगंधाबद्दल प्रसिद्ध होते, तो याने आजही कायम ठेवला आहे. पण त्याबरोबरच याच्या विषयात खूप बदल व त्याचे रूप, रंग आणि चित्रणातही भरपूर सुधारणा केल्या गेल्या आहेत. याच्या अुत्तम प्रकारच्या कागदाबद्दल तर बहुधा आम्हाला काही सांगायची आवश्यकता नाही. आम्ही प्रत्येक अंक त्याच्या मागील अंकापेक्षा जास्त चांगला रंगवण्याचा प्रयत्न केला आहे. निस्संशय गेल्या शंभर दिवसात वाचकांकडून आलेल्या पत्रांवरून असे सिद्ध झाले आहे की, या सुधारणा त्यांच्या ध्यानात आलेल्या आहेत. पण तरीही आम्हाला आपली वल्ही थांबवायची इच्छा नाहीय; अुलट असे वाटतेय की, आमचे वाचक आमच्या या मासिकात आणखी जे समाविष्ट झालेले पाहू इच्छित आहेत, अन् त्या बदली जे स्तंभ खरोखरच बन्द व्हावे असे त्यांना वाटत असेल - याबद्दलचे त्यांचे विचार ध्यानात घेअून आणखी काही सुधारणा करायची अमची इच्छा आहे. आशा आहे की, तुम्ही आपले विचार मोकळेपणाने प्रकट कराल. आमची इच्छा आहे की, तुम्हापैकी प्रत्येकाने खालील प्रश्नांची अुत्तरे द्यावी आणि दाखवल्याप्रमाणे कापून शक्य तितक्या लवकर आमच्याकडे पाठवावी. अुत्तरे देण्याची पद्धत आम्ही खूप सोपी केलीय. अधिकांश प्रश्नांच्या अुत्तरासाठी तुम्हाला त्यासमोर दिलेल्या चौकोनात टिक ✓ चे चिन्ह करायचे आहे.

I. माझ्याकडे मासिक वर्गणीतून येते ☐
मी मासिक वर्तमानपत्रवाल्याकडून घेतो/घेते ☐
मी वर्तमानपत्राच्या दुकानातून खरेदी करतो/करते ☐
मी आपल्या मित्रा/ग्रंथालया कडून घेअून वाचतो/वाचते ☐

II. मी नियमितपणे/कधी कधी हे ही वाचतो/वाचते :

☐ कॉमिक्स ☐ गोष्टीची पुस्तके ☐ इतर मुलांची मासिके
.... इथे त्यांची नावेही लिहा

III. मी मासिक खालील भाषेत वाचतो/वाचते :
इंग्रजी/तेलगु/तमिळ/मलयालम/कानडी/हिन्दी/मराठी/गुजराथी/बंगाली/आसामी/अुडिया/संस्कृत
(आपल्या पत्रिकेची भाषा अधोरेखित करा.)

IV. गेल्या चार महिन्यात मी वाचले :
☐ चार अंक ☐ तीन अंक
☐ दोन अंक ☐ एक अंक

V. मी खालील विषयांचे मूल्यांकन या प्रकारे करीन

☐ धारावाहिक गोष्ट	☐ भारताची गाथा	☐ भारत : तेंव्हा व आता
☐ भिन्न भिन्न देशांच्या गोष्टी	☐ न सुटलेली कोडी	☐ चांगले इंग्रजी शिकू
☐ विशेष बातम्या	☐ नद्यांची गोष्ट	
☐ भारताचा शोध : प्रश्नावली	☐ विक्रम-वेताळ कथा	
☐ विश्वाचा झरोका	☐ इतर गोष्टी	☐ या माहीत करून घेऊ
☐ जीवन चरित्र	☐ पौराणिक गोष्ट	☐ कोडी/चढाओढी

आपल्या पसंतीप्रमाणे क्रम देऊन १ ते १६ आकडे चौकोनात भरा.

VI. ६ माझी इच्छा आहे की चांदोबा मधे खालील विषय असावेत :
(प्राथमिकता क्रमांकानुसार)

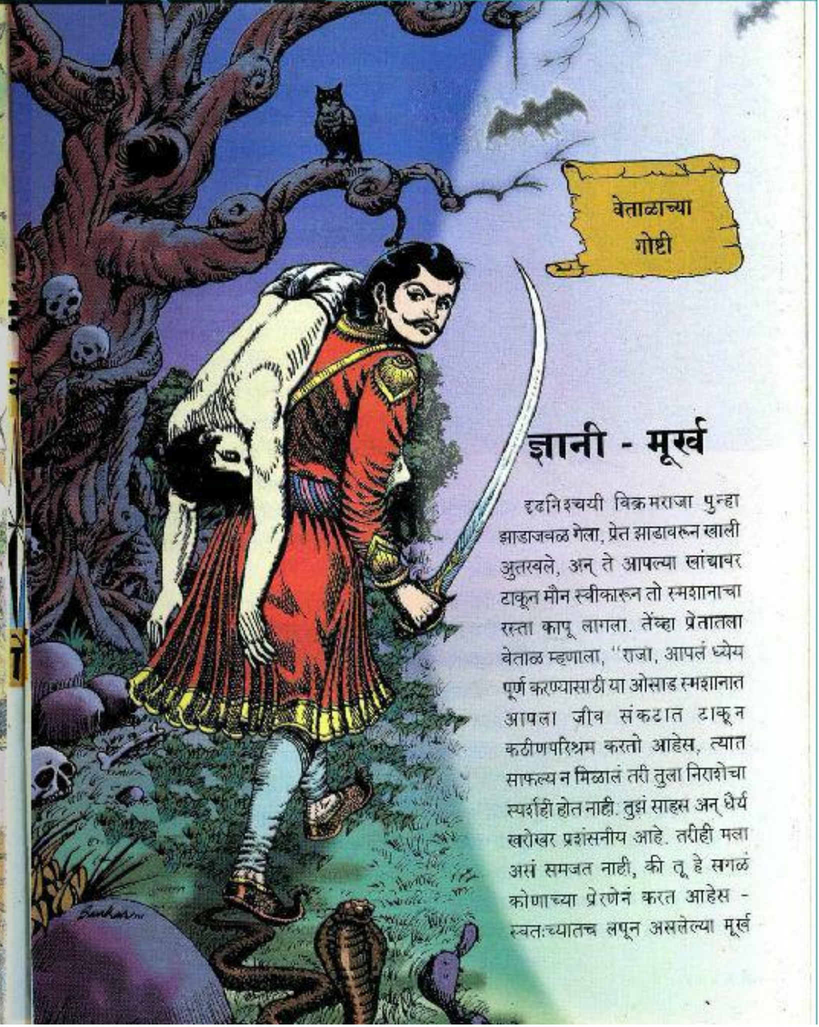
i. .... iv. ....
ii. .... v. ....
iii. .... vi. ....

VII. माझी इच्छा आहे की मुखपृष्ठावर हे चित्र असावे.
☐ साहसी धारावाहिकाचा कथाक्रम ☐ पौराणिक कथेतील एक दृश्य
☐ दुसऱ्या एकाद्या गोष्टीतील काही दृश्य

VIII. मला वाटते की एका प्रतीची किंमत रु. १० ☐ फार जास्त आहे मी ☐ देऊ शकतो/शकते
☐ स्वस्त कागद वापरून कमी केली जावी.

IX. i) मी ग्राहक आहे. ii) मी ग्राहक बनू इच्छितो/इच्छिते
नाव .... वय ....
इयत्ता .... विद्यालय ....
पत्ता ....
....
.... पिन कोड .... राज्य ....
iii) मी शाळेत जातो/जाते : ☐ आपल्या सायकलवरून ☐ स्कूल बसने
☐ सिटी बसने ☐ आपल्या आई/वडिलांच्या वाहनाने
iv) मला किरकोळ खर्चासाठी ☐ शंभर रुपयांपेक्षा कमी रक्कम मिळते
☐ शंभर रुपयांपेक्षा अधिक मिळते

आई/वडिलांची सही सही

ज्ञानी - मूर्ख

दृढनिश्चयी विक्रमराजा पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत झाडावरून खाली उतरवले, अन् ते आपल्या खांद्यावर टाकून मौन स्वीकारून तो स्मशानाचा रस्ता कापू लागला. तेंव्हा प्रेतातला वेताळ म्हणाला, "राजा, आपलं ध्येय पूर्ण करण्यासाठी या ओसाड स्मशानात आपला जीव संकटात टाकून कठीणपरिश्रम करतो आहेस, त्यात साफल्य न मिळालं तरी तुला निराशेचा स्पर्शही होत नाही. तुझं साहस अन् धैर्य खरोखर प्रशंसनीय आहे. तरीही मला असं समजत नाही, की तू हे सगळं कोणाच्या प्रेरणेनं करत आहेस - स्वतःच्यातच लपून असलेल्या मूर्ख

व्यक्तित्वाच्या प्रेरणेनं, की ज्ञानी व्यक्तित्वाच्या प्रेरणेनं? कारण एकाच व्यक्तीत एकाच वेळी ही दोन्ही व्यक्तिमत्वें अस्तित्वांत असतात. अन् कधींकधीं त्याचं मूर्ख व्यक्तित्व, ज्ञानी व्यक्तित्वावर कुरघोडी करत असतं. मला तुझ्याबाबत हीच शंका आहे. कारण राजा असूनही मध्यरात्री स्वच्छन्दपणे अुगीच कुठेतरी भटकत रहाण्याचं काम कोणीही ज्ञानी माणूस करणार नाही. मी तुला विराज शर्मा नांवाच्या अशाच एका मूर्ख तरुण कलाकाराची गोष्ट सांगतो."

असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला -

खूप जुनी गोष्ट. चक्रवाक नांवाच्या राज्यात शशिधर नावाचा राजा राज्य करत होता. त्याची एकुलती एक कन्या शम्पालता देवकन्येसारखी अनुपम - सुन्दरी होती. त्या वेळच्या परंपरेनुसार राजपरिवारातल्या स्त्रियांना परपुरुषांकडे पहाण्याची मनाई होती. त्यामुळे शम्पालता किती सुन्दर आहे, हे चक्रवाकच्या प्रजेला ठाअूक नव्हते.

एक दिवस शम्पालताने आपली एक मूर्ती बनवून घ्यायची इच्छा पित्याजवळ व्यक्त केली. आपल्या एकुलत्या एका पुत्रीची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी राजा शशिधरने संपूर्ण राज्यातल्या निपुण शिल्पकारांना आमन्त्रित केलं. राज्यातले मोठे-मोठे कलाकार आपापलं भाग्य आज-मावण्यासाठी आले. त्यांना हेही माहीत होतं की परंपरेप्रमाणे ते राजकुमारीला पाहू शकणार नव्हते अन् तिला पाहिल्यावाचून मूर्ती बनवणंही अशक्य होतं. तरीही त्या शिल्पकारांनी आपल्या कल्पने-प्रमाणे राजकुमारीच्या एकाहून एक सुन्दर मूर्ति बनवल्या. परन्तु त्यातली एकही मूर्ती राजकुमारीचं अनुपम सौन्दर्य प्रतिबिंबित करू शकल्या नाहीत, म्हणून राजकुमारीला एकही मूर्ती पसंत पडली नाही.

तेव्हां राजाने राज्यातल्या आणखी चांगल्या कलाकारांना आकर्षित करण्यासाठी अशी घोषणा केली की, जो कोणी शिल्पकार राजकुमारीची अद्‌भुत मूर्ती बनवील, त्याला राज्याचा 'प्रमुख शिल्पकार' बनवले जाईल. त्या वेळी विराज शर्मा देशाच्या सरहद्दीवरील वज्रकूट प्रान्तातून स्वदेशी परत येत होता. तो वज्रकूटमधे शिल्पकलेचे शिक्षण घेत होता. त्याला ही घोषणा ऐकून फार आश्चर्य वाटले.

विराज शर्माचा पिता प्रकम्पन शर्मा राजस्तानी शैलीचा एक सुप्रसिद्ध शिल्पकार होता. वृद्धावस्थेमुळे त्याने आता काम करणं बंद केलं

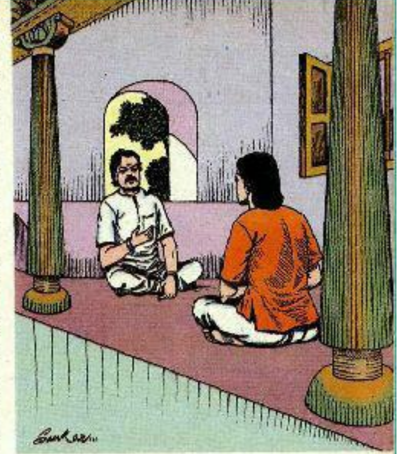
होतं. घरी पोचल्याबरोबर विराजने राजाच्या घोषणेबाबत पित्याशी चर्चा केली. आणि विचारले कीं, राजकुमारीला न पहाताच तिची हुबेहुब मूर्ती बनवणं कसं शक्य होईल?"

मुलाच्या या अुद्‌गारांवर हसत वृद्ध शिल्पकार म्हणाला, "तुझा हा प्रश्न स्वाभाविक आहे. याच मुद्यावर सगळे मूर्तिकार चिन्तित आहेत. हे काम नक्कीच अशक्य आहे. पण योग आणि मन्त्रशक्तीनं हे शक्य करता येतं. कलाकार जर योग आणि ध्यान या क्रियामधे प्रवीण असेल, तर मन केन्द्रित करून नमुन्याचं वास्तविक स्वरूप आपल्या दृष्टीसमोर आणू शकेल. प्राचीन काळचे कलाकार योगाद्वारे ही दिव्य दृष्टी प्राप्त करत असत. म्हणूनच त्यांनी मन्दिराच्या भिंतींवर अवतार अन् देवादिकांच्या मूर्ती अंकित केल्या."

"हे कार्य मन्त्र-तन्त्र जाणणारांना मदत करूनही करता येईल, त्यांच्यात अलौकिक शक्ती असतात. त्या अशक्य गोष्टी शक्य करून दाखवतात. आपल्या राज्याच्या आग्नेयेकडील अरण्य प्रदेशात दर महिन्याच्या अमावास्या यक्ष जातीचे लोक एकत्र होतात. देवगणांपेक्षांही अधिक मंत्रतंत्रनिपुण असतात. त्यांची मदत मिळवून हे शक्य करता येईल. परवाच अमावास्या येते आहे."

"पण त्यांची मदत मिळवणं कसं शक्य होईल? मी राजकुमारीचं शिल्प बनवून प्रधान शिल्पकार बनू इच्छितो." चिन्तायुक्त स्वरात विराज शर्माने विचारले.

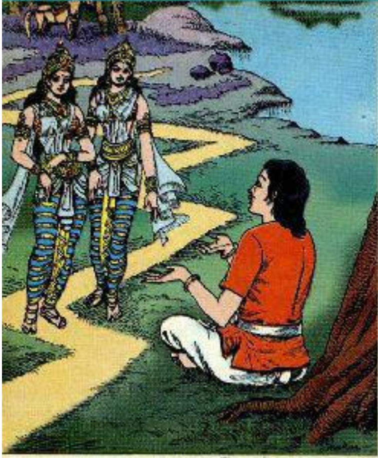
"मग अुशीर कशाला करतोस? साहस कर. कारण सफलतेची किल्ली म्हणजेच साहस.

माझीसुद्धा राज्याचा प्रधान शिल्पकार बनायची इच्छा होती, पण नाही जमलं! तू जर बनू शकलास तर सर्वात अधिक आनंद मलाच होईल. मी लहानपणापासून ऐकत आलोय की, काही लोकांनी यक्षांच्या कृपेनं अन् मदतीनं आपल्या अशक्य अशा महत्वाकांक्षाही पूर्ण करून घेण्यात सफलता मिळवलीय. तू सुद्धा आपलं भाग्य आजमावू शकतोस." पित्यानं पुत्राला प्रोत्साहन दिलं.

आपल्या पित्याचा आशिर्वाद घेअून तो दुसऱ्या दिवशीच घोड्यावर स्वार होअून निघाला. बरोबर अमावास्येच्या दिवशी सूर्यास्त होता-होता तो यक्षांच्या प्रदेशात पोचला.

विराजने तिथे एका सरोवराकाठी एका झाडाखाली बसून घरून आणलेली शिदोरी खाल्ली. आणि सरोवराचं पाणी पिअून तो विश्रान्ती घेअू

लागला. मार्गातल्या थकव्यामुळे त्याचा डोळा लागला.

थोड्या वेळाने दोन सुन्दर स्त्रियांचं खळखळ हसणं ऐकून त्याची झोप मोडली. त्या स्त्रियांचे वेष, हावभाव अन् त्यांचे अलौकिक असे फुलांचे अलंकार पाहून त्याची खात्री झाली की या यक्षकन्याच आहेत. हे अलौकिक सौन्दर्य मानवी असूच शकत नाही.

त्याला यक्षकन्यांची बोलायला संकोच वाटत होता. इतक्यात एक कन्या त्याच्या जवळ येऊन म्हणाली, "तरुण मानवा, या घनदाट अंधाऱ्या रात्री यक्षांच्या वनप्रदेशात येण्याचं तू कसं काय साहस केलंस?"

सविनय प्रणाम करत विराज शर्माने त्यांना आपली कहाणी सांगून आपल्या कार्यात त्यांच्या मदतीची याचना केली.

या यक्षकन्येने दुसरीशी संकेताने बोलून म्हटले, "प्रत्यक्षात न पहाता कोणा मनुष्याची मूर्ती बनवणं खरोखरच अशक्य गोष्ट आहे. पण आम्ही दोघी यक्षकन्या हे काम एका अटीवर शक्य करून दाखवायला तयार आहोत. माझं नाव चपला आहे, अन् या माझ्या सखीचं चंचला. आम्ही दोघी या जंगलाचं सौन्दर्य वाढवण्यासाठी आमची एकएक मूर्ती बनवू इच्छित आहोत. तू जर आमच्या मूर्ती घडवू शकलास, तर तुझ्यासाठी तुझी राजकुमारी आम्ही इथे हजर करू."

विराज शर्माने त्यांची अट कबूल केली.

तेव्हां चपलाने चुटकी वाजवून काही मन्त्रोच्चार केला आणि चंचलाला स्पर्श करत ती म्हणाली, "घे. ही बघ तुमची राजकुमारी शंपालता. आता तू हिला बघून हिची मूर्ती बनव."

दुसऱ्याच क्षणी चंचलाच्या स्थानी राजकुमारी शंपालता उभी होती. विराज शर्मा हे पाहून स्तंभित झाला.

"पण चंचला कुठंय?" आश्चर्यचकित विराजशर्माने विचारले.

"मीच चंचला आहे, पण राजकुमारीच्या रूपात. माझ्या आवाजावरून नाही लक्षात आलं?" राजकुमारी रूपातल्या चंचलाने म्हटले.

"वा! अद्‌भुत चमत्कार! तुम्हा यक्षिणींना काहीच अशक्य नाही. पण आता राजकुमारीची मूर्ती घडण्यासाठी मला संगमरवर हवा अन् त्याही पेक्षा अधिक आवश्यक आहे प्रकाश. म्हणजे मी राजकुमारी अन् संगमरवराचं शिल्प पाहू शकेन!"

चपलाने पुन्हा चुटकी वाजवून मन्त्रोच्चार केला

अन् दुसऱ्याच क्षणी संगमरवरांचा दगडही आला, आणि राजकुमारीवर चांदण्यासारखा प्रकाश पसरला. विराजशर्माने ताबडतोब आपल्या-बरोबरची हत्यारं काढून मूर्तीचं काम सुरूं केलं.

त्याच्या कामाची धीमी गती पाहून चंचला म्हणाली, "तुझी गती धीमी आहे, म्हणून तुझ्या उपकरणांमधे मी शंभरपट अधिक गती मी भरतेय. जमेल तितक्या लवकर काम पुरं कर."

विराजशर्माने तल्लीनतेनं काम करून एका तासात मूर्ती पुरी केली. नंतर दोन्हीं यक्षिणींना आपली कृतज्ञता व्यक्त करत म्हणाला, "तुम्हां दोघींच्या कृपेनंच हे अशक्य काम आज शक्य झालंय. त्यासाठी कोटीकोटी धन्यवाद! आता आणखी एक कृपा केलीत, अन् ही कलाकृती माझ्या घरी पोचवलीत, तर पुढल्या अमावास्येला येऊन मी तुम्हा दोघींच्याही मूर्ती बनवीन."

"डोळे बन्द कर. हेही होऊन जाईल." दोघी यक्षिणी म्हणाल्या.

त्याने डोळे बन्द केल्याबरोबर राजकुमारीची प्रतिमा त्याच्या आंगणात पोचली. आणि मूर्ती बरोबरच स्वतः लाही तिथे पोचल्याचं पाहून त्याला जास्तच आश्चर्य वाटलं. आतापर्यंत सूर्योदय झालेला होता. अन् सोनेरी किरणांत राजकुमारीचं अनुपम सौन्दर्य जणु जिवन्त झालं होतं. सारा वृत्तान्त आपल्या पित्याला सांगून विराजशर्मा म्हणाला, "बाबा, हे सगळं तुमच्या आशिर्वाद अन् प्रोत्साहनामुळेच शक्य झालंय."

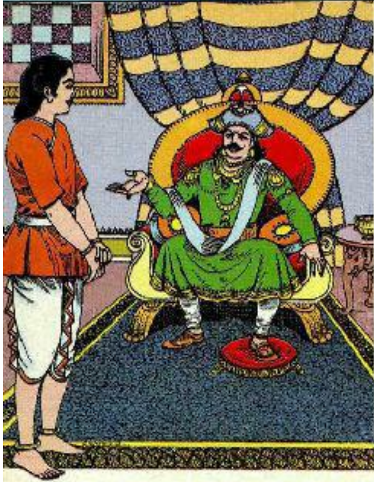
विराजशर्माने यानन्तर राजाला निरोप कळवला की राजकुमारीची मूर्ती तयार आहे, अन् ती राजमहालात मागवण्याची व्यवस्था

करावी.

राजाने मूर्ती राजमहालात मागवून सपरिवार पाहिली, तेव्हां तो मूर्तीची अद्वितीय सुन्दरता, परिपूर्णता अन् उच्च कोटीची शिल्पकला पाहून अवाक् झाला. त्याला वाटले की ही आपल्या कन्येची प्रतिमाच नव्हे, तर प्रत्यक्ष शम्पालताच स्वतः सजीव रूपात उभी आहे! शंपालता ती मूर्ती पाहून आनन्दाने किंचाळत म्हणाली, "मी आरशासमोर स्वतःला पहात आहे. ही कोणा मानवाच्या हातची कलाकृती नव्हे, तर कोणत्यातरी जादूच्या बोटांचा चमत्कार आहे!"

राजा शशिधरने आपल्या वचनाप्रमाणे एका शुभ मुहूर्तावर विराजशर्माला 'राज्याचा मुख्य शिल्पकार' म्हणून घोषित केले. आणि त्याला बोलावून त्याच्या कलेची प्रशंसा करीत म्हटले,

''तुझं शिल्प अजोड आहे. तुझ्यासारखा महान शिल्पी जगात दुसरा कच्चितच असेल! आमच्या वहिनीची मुलगी मंजुळा शामन्तक नगरहून आजच राजकुमारीची मूर्ती पहायला आली आहे. तुझ्या कलाकृतीचं कौतुक करून म्हणाली की - हिचा शिल्पकार विश्वकर्मापेक्षा कमी नव्हे. तिची तीव्र इच्छा आहे की, तू तिचीही एक अशीच मूर्ती बनवून दे. ती पूर्ण झाली की लगेच दोनं दिवसांनी तुझी 'प्रधान शिल्पकार' म्हणून नेमणूक होईल.''

राजाचे हे बोलणे ऐकून विराज शर्मा हतबल व अन् निस्तेज झाला अन् थोडा विचार करून म्हणाला, ''आपली आज्ञा शिरोधार्य आहे महाराज! आता मला जायची आज्ञा द्या.''

घरी येऊन त्याने पित्याला सारी हकिकत सांगून म्हटले, ''उद्या सकाळीच आपण दोघंही वज्रकूटला रहाणाऱ्या आपल्या गुरूच्या शिल्पशाळेत जाऊया. ते आपल्या राज्याच्या सीमेबाहेर आहे. अन् तिथला राजा आपल्या शशिधर महाराजांपेक्षा अधिक समर्थ अन् ज्ञानी आहे.''

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, ''विक्रमराजा, विराजशर्मा आपल्या कलेचा मर्मज्ञ आहे, ज्ञानी आहे. तरीही त्याच्यात एक मूर्ख, बुद्धिहीन व्यक्तिही आहे. त्याच्या प्रभावात येऊन तो हातांत आलेली सफलतेची संधी सोडून देतो आहे.

''एका वेळी तो राज्याचा प्रमुख शिल्पकार बनायचं स्वप्न पहात होता. ते पूर्ण करण्या करता अत्यंत कठिण संकटंही झेलायला तयार होता. अन् आता, तो मुख्य शिल्पकार बनतच होता - अन् त्याची सारी आकांक्षा, सारा उत्साह नाहीसा झाला. त्यानं जराही विचार न करता समोर आलेली सुवर्णसंधी जाऊ दिली.

''ज्या प्रकारे त्याने यक्षिणींच्या मदतीनं राजकुमारीची मूर्ती बनवली, त्याच प्रकारे तो मंजुळाचीही मूर्ती बनवू शकला असता. यक्षिणींच्या मूर्ती बनवल्यानंतर हे काम कठीण नव्हते. यानन्तर तो राज्याचा मुख्य शिल्पकार बनून दुर्लभ अशी राजप्रतिष्ठा आणि अपार संपदेचा स्वामी होऊ शकला असता. परन्तु हे सर्व ठोकरून आपला देश सोडून दुसऱ्या राज्यात निघून जाण्याचा त्याचा निर्णय अविवेकपूर्ण नव्हे काय? माझ्या मते तो ज्ञानी असूनही मूर्ख आहे, कारण त्याने तुझ्याप्रमाणेच साहस अन् परिश्रमपूर्वक हात येणाऱ्या फलाची चिंता केली नाही.

जी संपत्ती परोपकारासाठी खर्च होत नाही, ती आपली चमक एक क्षणभर डोळ्यांना त्रास देऊन विलीत होऊन जाणाऱ्या विजेप्रमाणे आहे.

-कथा सरित्सागर

माझ्या या शंकेचं उत्तर माहीत असूनही, ते सांगायचं टाळलंस तर तुझे मस्तक फुटून त्याचे तुकडे होतील.''

राजा विक्रमने आपलं मौन भंग करत म्हटले ''या जगात कित्येक उचित-अनुचित परंपरा चालू आहेत. राजा शशिधरच्या वंशाची ही परंपरा - की शिल्पकाराने राजकुमारीला न पहाताच तिची मूर्ती बनवून द्यावी, हे अनुचित, मूर्खपणाचे आणि अशक्य आहे. तरीही विराजवर्माने आपल्या पित्याच्या सल्ल्यानुसार यक्षिणींची मदत घेऊन हे अशक्य, शक्य करून दाखवलं. पण राजानं हे असाध्य कार्य साध्य बनवण्याचं रहस्य जाणून घेण्याचा प्रयत्नही केला नाही. हा त्याचा मूर्खपणा आहे. विराजशर्मा अजून प्रमुख शिल्पकार बनलाही नव्हता, तरी त्याला मंजुळाची तशीच मूर्ती बनवायची राजाकडून आज्ञा मिळाली. प्रधान शिल्पी बनल्यानन्तर, कुणास ठाऊक अशा कितीतरी स्त्रियांच्या मूर्ती त्यांना न बघताच बनवायला लागल्या असत्या. यक्षिणींकडून पुन्हापुन्हा मदत मागणंही योग्य नव्हतं. त्यामुळे खूप विचार केल्यानन्तर त्याने असा निर्णय घेतला की मूर्ख अन् अविवेकी राजाच्या ताबेदारीत प्रमुख शिल्पकार बनून रहाण्यापेक्षा आपल्या कला मर्मज्ञ गुरूबरोबर राहून कलेची सेवा करणंच अधिक सार्थक अन् संतोषप्रद होईल. अन् यातच त्याचं अन् त्याच्या पित्याचं कल्याण आहे. म्हणूनच विराजवर्माचा हा निर्णय योग्य, विवेकपूर्ण अन् सुख-संतोष प्रद आहे. अयोग्य नव्हे.''

राजाचं अशाप्रकारे मौन भंग होताच वेताळ शवासह अदृश्य होऊन झाडावर जाऊन बसला.

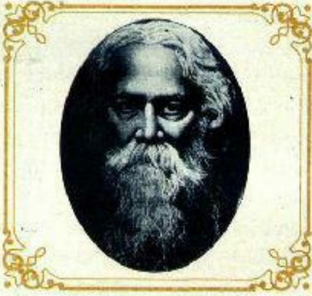

चालू महिन्यात जन्मलेली विशेष व्यक्ती

रवींद्रनाथ ठाकूर

या महिन्यांत, ७ मेला आधुनिक भारताच्या जगप्रसिद्ध कवी रविंद्रनाथ ठाकूर यांचा जन्मदिन आहे. त्यांचा जन्म १८६१ साली आला. त्यांचा जन्म कलकत्त्यांत झाला. त्यांचे वडील देवेन्द्रनाथ ठाकूर हे सर्वांचे हित सांभाळणारे एक उमदे व्यक्तिमत्व होते.

रवींद्रनाथ हे वर्णाने गोरे, रुपाने राजबिंडे, हाडापेराने मजबूत आणि प्रकृतिने निकोप होते. रवींद्रांना शिकवण्या-साठी घरीच शिक्षक येत असत. शाळेंत त्यांचे मन रमूं शकले नाही. मुंज झाल्या-नंतर ते वडिलांबरोबर हिमाल-यांत जाऊन आले. या प्रवासांत त्यांना अनेक चांगल्या गोष्टी शिकायला मिळाल्या. १८७५ मधें त्यांची आई वारली. सन १८७८ मधें ते इंग्लंडला गेले. व सन १८८० मधें कोणताही अभ्यास पुरा न करताच स्वदेशी परत आले.

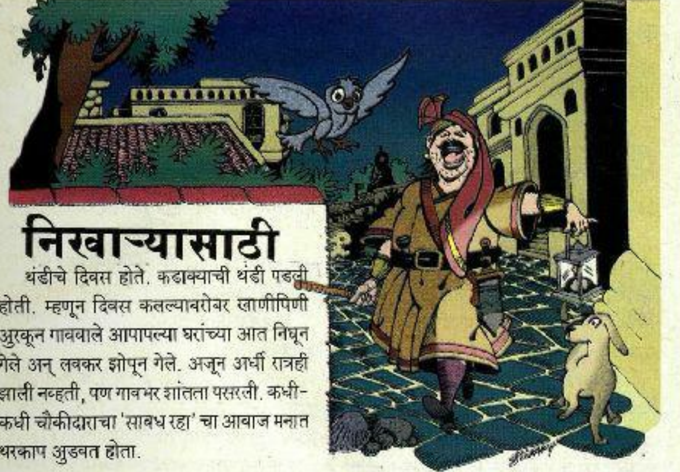
रविंद्रनाथांनी फारच लहान वयांत साहित्याची निर्मिती करण्यास सुरवात केली होती. वीस वर्षांच्या कोंवळ्या वयांतच, आपले राष्ट्रगीत 'वंदेमातरम्' लिहीणारे श्रेष्ठ कवि व महान कादंबरीकार बंकिमचंद्र यांच्याकडून रविंद्रांच्या प्रतिभा-शक्तीला मान्यता मिळालेली होती.

रविंद्रनाथ जरी जगांतले एक महान कवी म्हणून प्रसिद्धी पावले असले, तरी ते तितकेच श्रेष्ठ कादंबरीकार, कथाकार व निबंधकार होते. सन १९१३ मधें त्यांच्या 'गीतांजली' या कविता संग्रहाला नोबेल पारितोषिकाचा सन्मान मिळाला. बंगाली भाषेतल्या या कवितांचा इंग्लिश अनुवाद त्यांनी स्वतःच केला होता.

ते एक सच्चे देशभक्त होते. जेव्हां भारतीय राष्ट्रीयत्वाचे प्रेषित श्रीअरविंद यांच्यावर इंग्लिश सरकारतर्फे खटला चालवला जात होता, तेव्हां रविंद्रांनी 'हे अरविंद, रविंद्राचा प्रणाम स्वीकार करा' ही प्रेरक कविता लिहीली होती.

त्यांच्या देशभक्तीनेच त्यांना एक नव्या धर्तीचे विश्व-विद्यालय, विश्व भारती, शांतिनिकेतन स्थापन करण्याची प्रेरणा दिली. या आगळ्या संस्थेत राष्ट्रीय शिक्षण व भारतीय संस्कृतीवर भर दिलेला होता.

रविंद्रनाथ बंगाली साहित्यामधें सर्वांत जास्त रमले. भारतीय साहित्य व संस्कृतीवर त्यांचा फार मोठा प्रभाव पडला. सन् १९४१ मधें ७ ऑगस्टला हा भारतीय साहित्यसूर्य अस्तास गेला.

निखाऱ्यासाठी

थंडीचे दिवस होते. कडाक्याची थंडी पडली होती. म्हणून दिवस कलल्याबरोबर खाणीपिणी उरकून गाववाले आपापल्या घरांच्या आत निघून गेले अन् लवकर झोपून गेले. अजून अर्धी रात्रही झाली नव्हती, पण गावभर शांतता पसरली. कधी-कधी चौकीदाराचा 'सावध रहा' चा आवाज मनात धरकाप उडवत होता.

कित्येक दिवसांपासून जमीनदार आपल्या रयतेचा निवाडा ऐकण्यासाठी कचेरीतच मुक्काम करून होते. त्यामुळेच चौकीदार जरा दक्षतेनं पहारा देत होता. मध्यरात्रीपूर्वी आतापर्यन्त तो गावच्या चार चकरा करून आला होता.

मांघातल्या कडक थंडीमुळे त्याला चालवत नव्हतं. वेगवान पश्चिमी हवा हत्याराप्रमाणे हाडात बोचत होती. त्यातं आपला खिसा चाचपला तेव्हां त्यात अजून एक चिरूट पडलेला त्याला आढळला.

त्याने निखाऱ्यासाठी समोरच्या झोपडीचा दरवाजा खटखटवला.

"कोण आहे? काय हवंय?" झोपेतच दरवाजा उघडत त्रासलेली एक म्हातारी बोलली.

"मी गांवचा चौकीदार आहे आजी, तुझ्या चुलीत थोडा निखारा असला तर आण. चिरूट पेटवाचाय मला. अशी थंडी तर कैक वर्षांनी पडली असेल." आपल्या चेहऱ्यावरचा कपडा हटवत चौकीदार म्हणाला.

"अरे बेटे, गेल्या काही दिवसांपासून माझ्याकडे चूलच पेटली नाहीय. जमीनदार जेव्हांपासून कचेरीत आले आहेत, तेंव्हापासून दुपारचं जेवण तिथूनच मिळतं. रात्री देवळांतल्या प्रसादानं पोट भरतं." असे म्हणून म्हातारीनं दरवाजा बन्द केला.

चौकीदारानं आता जवळचा दरवाजा खटखटला. बऱ्याच वेळानं एका तरुणानं दरवाजा उघडल्यावर चौकीदार म्हणाला, "भैया, घरात काडेपेटी किंवा निखारा असला तर आण बाबा, चिरूट पेटवायचाय. साली थंडीही फार आहे."

"दोन्हीही नाहीये भाई, बायकोनं कुणा शेजाऱ्या-

कढून विस्तव आणून चूल पेटवली. अन् स्वयंपाक झाल्यावर पाणी ओतून विझवली पण. पुढे बघ बाबा कुठे." असं म्हणून जांभई देत तोही दरवाजा बंद करून आत गेला.

"हा कम्बक्त जमीनदार कचेरीत नसता, तर मलाही असं रात्रभर जागावं लागलं नसतं ! असा विचार करत चौकीदारने "सावध रहा" ची आरोळी दिली.

कचेरीची आठवण होताच त्याला जमीनदाराच्या नोकरांची आठवण आली. "ते पठ्ठे अजून झोपले नसतील. तिथे माझं काम होईल" असा विचार करून "सावध रहा" ओरडत तो कचेरीकडे वळला.

कचेरीत अजून दिवाण व गुमास्त्यांमधे काही गप्पा चालू होत्या. चौकीदाराला पाहून त्याला शाबासकी देत दिवाण म्हणाला, "खूपच छान आपली ड्यूटी करतोयस की! वा, छान, छान! चांगली गोष्ट आहे."

आपली लाठी अन् कंदील जमीनीवर ठेवून दोन्ही हात जोडून वाकून प्रणाम करून चौकीदार म्हणाला, "आपला सेवक आहे मालक! आपल्याच दयेनं आपलं काम प्रामाणिकपणे करत असतो मालक!"

"पण इकडे कचेरीकडे कसा आलास? ही तर गांवाबाहेर पडते ना! अन् पहारा तर गावात द्यायचा. इथे येऊन एकादी झोप काढायचा तर विचार नाही ना?" गुमास्ता जरा रागावत म्हणाला.

चौकीदार चटकन कान पकडत म्हणाला, "राम राम! हे काय बोललात मालक! रात्री ड्यूटीच्या वेळी आराम हराम! गावचं रक्षण करणं ही माझी जबाबदारी आहे. अन् ती पूर्ण प्रामाणिकपणे निभावतो मालक!"

पुन्हा जरा थांबून म्हणाला, "गोष्ट अशी मालक, की थंडी फार आहे अन् मला चिरूट ओढायची लहर आली. म्हणून वाटलं की आपल्या नोकराकडून पेटवायला थोडा निखारा मिळेल.

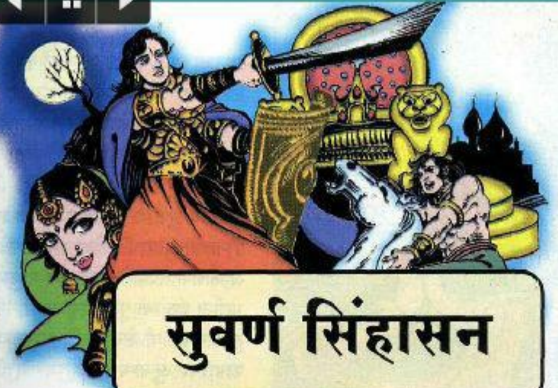
"अरे पण वेड्या, कंदील तर तुझ्याच हाती आहे ना! त्यानं नाही का चिरूट पेटवता येत?" दिवाणानं प्रश्नभरल्या नजरेनं विचारलं.

हे ऐकून मात्र चौकीदाराचा चेहरा पांढरा झाला.

"खरंच की, माझी अक्कल कुठे चरायला गेली काय? हातात विस्तव घेऊन तो शोधत राहिलो. किती मूर्ख मी तरी! यालाच म्हणतात 'रवाकेंत कळसा, अन् गावाला वळसा!" शरमून असं म्हणत आपली काठी अन् कंदिल घेऊन चौकीदार चटकन तिथून चालू लागला.

"सावध रहा SS!" शांततेला चिरत असलेला हा आवाज ऐकून दिवाण अन् गुमास्ता गडगडून हसू लागले.

सुवर्ण सिंहासन

(९)

(आतापर्यंत : हैहय वंशाच्या कौंडिन्य अधिपती पौरस्वतने दक्षिणापथची राज्ये जिंकून एका बृहत् साम्राज्याची स्थापना केली. त्याचे अयोग्य अुत्तराधिकारी या साम्राज्याची अखण्डता राखू शकले नाहीत. कालिन्दी, चम्पक आणि कुन्दचे राजे स्वतंत्र झाले, व कौन्डिन्य पुन्हा एकदा छोटेसे राज्य राहिले. चम्पकच्या राजाने बाकीच्या राजांना आपल्या पक्षांत घेऊन कौन्डिन्यवर आक्रमण करायचे कारस्थान रचले. कौन्डिन्यराजा श्रीदत्तने आपला मुलगा विजयदत्तला गुरुकुलाचा अवधी पुरी होण्यापूर्वीच परत बोलावून घेतले अन् त्याला अन्य राजांच्या कारस्थानाबद्दल सांगितले. श्रीदत्तने आपल्या राजगुरूंच्या आदेशानुसार खोदकामातून प्राप्त झालेल्या सुवर्ण-सिंहासनावर आपला पुत्र विजयदत्त याला राज्याभिषेक करण्याची योजना बनवली. विजयदत्त सिंहासनावर चढू लागला, तेंव्हा अचानक कुठूनसा एक प्रेमळ आवाज झाला : - 'थांब, विजयदत्त! थांब!' यानन्तर:)

विजय या अनपेक्षित आवाजाने दचकला अन् त्याचे पाय आपोआप मागे हटले. वेद म्हणणारे ब्राह्मण अवाक् झाले. वाद्यकार एकदम शान्त झाले. दर्शक भयभीत झाले. संपूर्ण समारंभ मंडपात सुई पडली तरी आवाज व्हावा, इतकी शान्तता पसरली. आवाज कुठून आला, हे कुणाला कळेना. राजगुरु शिवानन्दही या अनपेक्षित प्रकाराने दचकले. त्यांना राजा श्रीदत्तचा चेहराही चिंतित अन् निस्तेज झालेला दिसला. विजयदत्तच्या कुंडलीच्या आधाराने त्यांना जरी खात्री असली की सर्व अडचणी दूर करत तो अेक दिवस सार्वभौम सम्राट नक्की बनेल, तरीही त्या रहस्यमय सिंहास-नावर मान्त्रिकाने कसली प्रक्रिया करून ठेवली होती हे माहीत नसल्याचे त्यांना दुःख वाटत होते.

स्वतः मन्त्रविद् असल्यामुळे त्यांनी इतके तर नक्की ओळखले की हे सिंहासन म्हणजे एका फार सिद्ध अशा मान्त्रिकाच्या हातचे सृजन असून त्याचा कणन् कण सजग व सचेतन आहे. त्याची रचना-प्रणाली अशी स्वयंचलित आहे की कोणी अयोग्य व अनाधिकृत शासक व अपवित्र आत्मा

लक्ष्मी गायत्री

असणारी व्यक्ती सिंहासन प्राप्त करूंच शकणार नाही. केवळ अगदी सुयोग्य असा अुत्तराधिकारीच यावर आरूढ होअू शकेल.

पण ते स्वतःच्या मन्त्रशक्तीच्या बळावर सिंहासनाचे रहस्य शोधायला असमर्थ होते. म्हणूनच तेही इतर प्रेक्षकांप्रमाणेच या रहस्यमय घटनेचे मौन प्रेक्षक बनले होते. त्यामुळेच विजयदत्तने मार्गदर्शन आणि सहाय्यासाठी त्यांच्याकडे पाहिले, तेंव्हा त्यांनी मूक संकेताने आपली असमर्थता प्रकट करत जणू असे सांगितले, कीं या रंगमंचाचा धीरोदात्त नायक तर तूच आहेस. सिंहासनावर विजय मिळाला, तर युद्धभूमीवरही तूच विजयी होशील. त्यामुळे आपली अंतःप्रेरणा अन् आत्मा यांच्याकडून जी सूचना मिळेल, तसंच कर. राजगुरुकडून काही सूचना मिळाली नाही, तेव्हां स्वतःला संयत करत् विजयदत्तने गंभीर आवाजात प्रश्न केला, "कोण? वेदमन्त्रांच्या द्वारे आवाहन केलेल्या देवांच्या साक्षीनं सुरु झालेल्या या शुभ समारंभात अडचण अुपस्थित करणारं कोण आहे ते?"

तिथे अुपस्थित असणारे सर्वजण श्वास रोखून प्रश्नाच्या अुत्तराची अपेक्षा करू लागले. इतक्यात आकाशवाणीप्रमाणेच प्रेम अन् माधुर्य ओतप्रोत भरलेला एक स्वर पुन्हा ऐकू आला, "विजयदत्त, तुझ्यासमोर या अद्भुत सिंहासनाच्या पहिल्या पायरीवर अुजव्या बाजूच्या मूर्तीतली मी सालभंजिका आहे. मी तुला सिंहासनाकडे पुढे जायला अडवलं आहे."

विजयदत्तने हात जोडून आपल्या अुद्धट-पणाबद्दल शरमून म्हटले, "हे दिव्य मातृशक्ती! मी अुच्च स्वरात आपल्याला प्रश्न विचारून मोठाच अपराध केलाय; त्यासाठी क्षमा मागतो. या दिव्य सिंहासनाच्या शिखरावर आपल्या वंशाच्या कुलदेवीची प्रतिमा पाहून मला धैर्य आलं अन् मी सिंहासनावर आरूढ होण्यासाठी पुढे झालो. आपल्याच वंशाचं सुवर्ण सिंहासन समजूनच मोठ्या विश्वासानं सिंहासनावर आरूढ होण्यासाठी पुढे होत होतो, इतक्यांत आपण मला अचानक रोखलंत. मी तर कधी अशी कल्पनाच नव्हती केली. आता माझं मन अनेक शंकांनी जड झालंय. मी जरी याचा रक्षक सर्पराजे याच्यावर विजय मिळवला असला अन् तो पुष्पमालेच्या रूपात अष्टौप्रहर माझ्या गळ्यांत रुळत आहे, तरीही माझ्या मनात एक प्रश्न घुमत आहे, की हे सिंहासन आमच्या वंशाचं नाहीच आहे कां? अन् जर असेल,

तर आपल्या या रोखण्याचा अर्थ काय? आपण कृपा करून सांगाल काय?"

सालभंजिका प्रेमळ आवाजात म्हणाली, "पुत्र विजयदत्त, तुझ्या विनम्रतेवर मी प्रसन्न आहे. ज्या अुद्देशासाठी या सिंहासनाची निर्मिती झालीय तो अुद्देश तू नक्कीच पुरा करशील!

"शेकडों वर्षांपासून जमिनीत दबलेलं हे अपूर्व सिंहासन तुझ्याच वंशाची ठेव आहे. खूप वर्षांपूर्वी महाराज पौरस्वत तुझ्या वंशाचे पूर्वज होते. त्यांची कीर्ती चारी दिशांना पसरलेली होती. तुला माहीत असेल, की त्यांनी पूर्ण दक्षिण भारत एका सूत्रांत बांधून एका सार्वभौम साम्राज्याची स्थापना केली होती. अपत्यहीन असल्यामुळे त्यांनी आपल्या भावाचा मुलगा हयग्रीव याला आपला वारस बनवले. परंतु अयोग्य असल्यामुळे तो सर्वत्र अपमानित होअू लागला. त्यामुळे सर्वांत चिन्तित होते पुलिन्द भट्टारक.

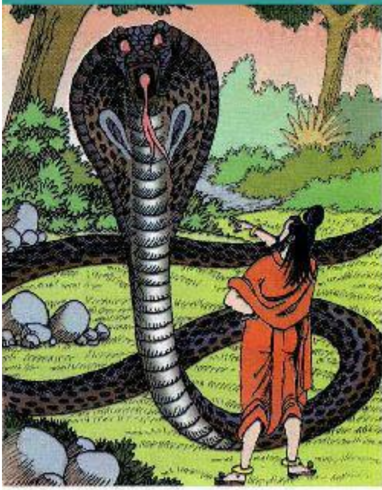
"पुलिन्द भट्टारक एक कुशल महामन्त्री होते. ते हयग्रीववर पुत्रवत प्रेम करत. त्यांनी हयग्रीवला योग्य बनवण्यासाठी खूप प्रयत्न केले, पण ते सफल होअू शकले नाहीत. त्यांनीच या सिंहासनाची संकल्पना केली अन् त्यासाठी आवश्यक ते सोनं अन् जवाहीर विश्वास पात्र सोनारांच्या हवाली केलं. पण ही गोष्ट त्यांनी हयग्रीवला सांगितली नाही.

"हे सिंहासन तयार झाल्यावर पुलिन्द भट्टारकने आपल्या अुच्च कोटीच्या मन्त्रशक्तीचा अुपयोग करून तीन महाशक्तींचं आवाहन केलं अन् अुजव्या बाजूच्या तीन पायऱ्यांवर असणाऱ्या तीन सालभंजिकांची निर्मिती केली. या दिसायला निष्प्राण वाटतात, पण खरोखर त्या सचेतन आहेत.

त्यांच्या त्या तीन शक्ती म्हणजे आम्ही तिघी. मी सत्य आहे. मधल्या पायरीवरची सालभंजिका धर्म अन् तिसऱ्या पायरीवर आहे न्याय. आमच्या समोरच्या पायऱ्यांवरच्या सालभंजिकासुद्धा सत्य, धर्म अन् न्यायाच्याच शक्ती आहेत, पण त्या स्थूल शक्ती आहेत. पण आम्ही तिघी सूक्ष्म शक्ती आहोत.

"राजधर्म फार सूक्ष्म असतो विजयदत्त. सत्य, धर्म आणि न्याय यांची सूक्ष्म रूपं जो राजा अुत्तम प्रकारे समजून आचरण करतो, त्यालाच अुच्च कोटीचा राजा म्हणतात. राज्य व्यवस्था एका अशा प्रकारची इमारत असते, की जिचे आधाराचे तीन खांब सत्य, धर्म आणि न्याय असतात. या तीन्हींचं पालन करणारा अुत्तम राजा हाच इमारतीचा चौथा खांब होय. जर हा चौथा खांब दुर्बल असेल तर

बाकीचे तीनदेखील कमजोर होतात अन् राज्य-व्यवस्थेची इमारत अुध्वस्त होअून जाते. प्रजेवर पुत्रवत् प्रेम करणारा राजाच सत्य, धर्म आणि न्याय यांच्या सूक्ष्म रूपांचं पालन करू शकतो. प्रजेसाठी हरप्रकारे व्यक्तिगत स्वार्थाचा त्याग करणें अन् त्याचं हृदय सागरापेक्षा विशाल अन् विचार आकाशापेक्षा अुंच असायला हवेत.

"तुझा पूर्वज महाराज पौरस्वत यांनी राज-धर्माची सूक्ष्म आणि स्थूल अशी दोन्ही रूपं आपल्या जीवनांत अुतरवली होती. परन्तु, हयग्रीवला राजधर्माचं केवळ स्थूल रूपच समजलं होतं. त्यामुळे त्याला मदत करण्यासाठी पुलिन्द भट्टारकने आम्हा सालभंजिकांचं सृजन केलं. पण हे अद्भुत सिंहासन पूर्णतः तयार होण्यापूर्वीच हयग्रीव अचानक मृत्यु पावला. हयग्रीववर पुलिन्दचं इतकं प्रेम होतं की, त्याच्या मृत्यूनन्तर त्यांना राजकाजाबद्दल वैराग्य अुत्पन्न झालं अन् त्यांना संन्यास घ्यावासा वाटू लागला. पण असलं अपूर्व अन् अलौकिक सिंहासन तसंच सोडून जावंसंही वाटेना त्यांना. म्हणून त्यांनी एक अशी योजना बनवली, कीं हे कुणा अयोग्य राजाच्या हाती येअू नये, अन् भविष्यात त्याच वंशाच्या एकाद्या समर्थ राजाला याची प्राप्ती व्हावी. तोच योग्य राजा दुसरा पौरस्वत असेल. त्यांनी मन्त्रशक्तीने असा एक कार्यक्रम बनवला, की त्यामुळे भविष्यांत सिंहासनायोग्य राजाची आपोआपच निवड होईल आणि सिंहासनाचा निर्माता अन् त्याच्या योग्य राजांचं नाव इतिहासात अमर बनून राहील.

"त्यांनी आपल्या मन्त्रशक्तीने एका महासर्पाची रचना करून त्याला सिंहासनाचा रक्षक बनवले. त्याने विचारलेल्या प्रश्नाला बरोबर अुत्तर देणाराच याचा योग्य असा अुत्तराधिकारी बनेल. अन् बरोबर अुत्तर तोच देअू शकेल, जो धर्मसूत्रांचा ज्ञाता असेल. सिंहासन प्राप्त केल्यानन्तर तीन पायऱ्यांवरच्या सालभंजिका त्याची परीक्षा घेतील.

"पहिल्या परीक्षेत तर तू अुत्तीर्ण झालाच आहेस. आता आमची पाळी आहे. आम्ही तिघीही तुला एक-एक गोष्ट सांगून त्याबद्दल प्रश्न विचारू. त्यांची बरोबर अुत्तरं दिल्यावरच तू सिंहासनावर बसूं शकशील. पुलिन्द भट्टारकने हयग्रीव साठी आणखी एक खास वस्तुची - चन्द्रहासची - मन्त्रद्वारा रचना केली होती. आमच्या परीक्षेत सफल झाल्यावर ही वस्तूही तुझ्या मालकीची होईल. तूं आमच्या कोणत्याही प्रश्नाचं अुत्तर देअूं शकलास,

तर तुझ्या गळ्यातली श्वेत प्रकाश पसरणारी माळ अदृश्य होअून जाईल, अन् सिंहासनही अदृश्य होअून आपल्या जुन्या स्थानी पोचेल."

तिथे अुपस्थित सर्वजण श्वास रोखून असलेले सालभंजिकाचे बोलणे ऐकत होते.

स्वतःच्या मुलाच्या भाग्याबद्दल अत्यन्त खुष असणारा राजा श्रीदत्त, सिंहासनासारखा खजिना हाती लागल्यानन्तर जितके प्रसन्न होते, तितकेच आता ते दुःखी दिसू लागले. आपला पुत्र विजय याला अभिमन्यूप्रमाणे दुःस्थितीच्या गराड्यात सापडलेला पाहून ते अतिशय दुःखी होत होते. विजयदत्तच्या डावीकडे अुभ्या असणाऱ्या श्रीलेखाच्या चेहऱ्यावर कधी चिन्तेच्या रेषा अुमटत होत्या, तर कधी बुजत होत्या. पण या सर्वांच्या मधे अगदी खडकाप्रमाणे स्थिर, निश्चिन्त आणि निर्भय होअून कोणी अुभा असेल, तर तो होता विजयदत्त!

त्याने मागे वळून पिता श्रीदत्त अन् गुरु शिवानन्द यांना पदस्पर्श करून नमस्कार केला अन् पहिल्या पायरीवरच्या सालभंजिकेला अुद्देशून बोलला, "हे सत्यरूपिणी माते! मी आपल्या परीक्षेसाठी तयार आहे. आणि त्यात सफलता मिळावी म्हणून आपल्या आशिर्वादाची प्रार्थना अन् याचना करतो आहे."

"तुझ्या धीरोदात्त आचरणाबद्दल मी तुझं अभिनन्दन करते. आणि एक गोष्ट सांगते. ऐक नीट." असे म्हणून पहिल्या पायरीवरली सालभंजिकाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

"त्रिपुरांतक देशावर कालकेतु नावाचा एक मूर्ख राजा राज्य करत होता. तो राज्यकारभारांत कधी

कोणत्याही बुद्धिमान माणसाचा सल्ला घेत नसे. त्याची पक्की समजूत होती की, जो कोणी सिंहासनावर बसतो अन् ज्याच्या हातात राजदण्ड असतो, तो साक्षात् भगवन्तापेक्षा जराही कमी नसतो. म्हणूनच कुणाचा सल्ला वगैरे विचारायची त्याला गरज नसते.

"त्यामुळे तो आपल्याच मनाने राज्यशासन चालवी. परिणामतः त्याचे निर्णय चुकीचे होअू लागले. अन् देशाच्या व्यवस्थेची पातळी खाली जाअू लागली. खुशामत करणोर अन् भ्रष्ट अधिकाऱ्यांचे नशीब फळफळू लागले. ते राजाची खोटी स्तुती करून आपला स्वार्थ साधू लागले. प्रजेच्या भल्यासाठी दिलेल्या खजिन्याच्या मुद्रा अधिकारी स्वतःच हडप करू लागले. राजकोष रिकामा होअू लागला तेव्हां प्रजेकडून मोठा कर

घेतला जाऊ लागला.

पाऊस कमी पडू लागला, तेव्हां विहिरी अन् तळी आटून गेली. पाण्यासाठी पाऊस हाच एकमात्र मार्ग उरला !

"कला व साहित्याच्या क्षेत्रात भ्रष्टाचार पसरू लागला. फक्त सुन्दर स्त्रियांनाच नृत्य प्रदर्शनाची संधी मिळू लागली. अर्धकच्च्या आणि निम्न रुचीची चित्रं अन् काव्य यांना प्रोत्साहन दिलं जाई. योग्य कलाकार आणि साहित्यकारांचा अनादर केला जाई. देशभक्तीच्या नावावर दुसऱ्या देशांत जाण्यावर प्रतिबंध लावला गेला. त्यांच्या दृष्टीने कविताच रचणाऱ्या आणि गाणाऱ्यांना अत्यन्त कडक शिक्षा दिली जाई.

"कालकेतुच्या असल्या शासनामुळे सर्वात अधिक दुःखी तर त्याची राणी हेमावतीच होती. ती स्वतः कवियित्री अन् आपल्या मातृभाषेबरोबर संस्कृतचीही विदुषी होती. पतीचा मूर्खपणा तिला असह्य वाटे, तरीही ती गप्प बसत असे.

"तिचं सांसारिक जीवनही दुःखमय होतं. राजाला पहिल्या राणीपासून अपत्यलाभ न झाल्याने त्याने आणखी दोन विवाह केले. तो आपल्या तीन्ही राण्यांशी अगदी सामान्य स्त्रियांसारखी वागणूक ठेवी.

"राजाच्या अत्याचारांमुळे निसर्गही क्रोधित झाला. दोन वर्षं पाऊसच पडला नव्हता. त्यामुळे देशात सर्वत्र दुष्काळ पडला. राजाला नाइलाजाने इतर देशांतून धान्य मागवावं लागलं. अन् ते धान्यही फार अधिक किंमतीनं विकून तो अनुचित पैसे कमवू लागला."

"ज्यांच्याजवळ धान्य घ्यायला पैसे नसत, ते चोऱ्या करू लागले, डाका घालू लागले. बुरखेवाल्याच्या नेतृत्वाखाली हरतऱ्हेचे अपराध वाढू लागले.

"बुरखाधारीचं खरं नांव चित्ररथ होतं. भगवान चित्ररथाच्या कृपेनं जन्मलेला हा बालक जरी शस्त्र-शास्त्रांत निपुण असला, तरी अपराध्यांचा नेता कसा बनला हे कुणालाच माहीत नव्हते. चोरीचा माल किंवा धन तो स्वतःसाठी उपयोगात आणत नसे. उलट गरीबांच्यात वाटत असे. लोक त्याला चित्ररथाचा अवतार मानत. त्याच्याबाबत तऱ्हेतऱ्हेच्या गोष्टी पसरूं लागल्या.

अशांतच एक विचित्र घटना घडली.

"एका शुक्रवारी महाराणी हेमावती कुलरीतीप्रमाणे चित्ररथस्वामीच्या मंदिरात पूजा करायला गेली. मंदिरातून येतेवेळी तिची दृष्टी एका वृद्ध साधूवर पडली. तिने सहजच त्याला हात जोडून नमस्कार केला. साधूने हसून तिला आशिर्वाद दिला. आणि एक संस्कृत श्लोक ऐकवला. त्याचा भाव असा होता - सुगंध पसरणाऱ्या मनोहर फुलांनी लगडलेली जाईलता, तिचंच रक्षण करण्यासाठी बनवलेल्या मांडवाला - तो कांटेरी असला तरी - मोठ्या प्रेमाने मिठी मारते. पण त्यामुळे जाईच्याफुलांचा नैसर्गिक सुगन्ध नाहीसा होत नाही. पण उलट तो मांडवही लोकांना आकृष्ट करतो.

"हा श्लोक ऐकून हेमावतीचे डोळे भरून आले. ती आपली भावनावशता रोखू शकली नाही. अन् तिने साधूला चरणस्पर्श केला.

"राजाला जेव्हां ही बातमी कळली, तेव्हां साधूचा श्लोक ऐकल्याबद्दल अन् त्याच्या पायांना हात लावल्याचा अपराध म्हणून त्याने राणीला एक महिन्याच्या कारावासाची शिक्षा दिली अन् साधूलाही कैद करून त्याला उन्हात उभा करून स्वतःच चाबकाने मारून बेशुद्ध केले.

"पूर्वीचा सेनापती व देशभक्त श्रीमल्ल याला हे सर्व अनुचित व असह्य वाटले. त्याचं हृदय क्रोधाने पेटून उठले. त्याने आपला देश व त्याच्या दुस्थितीचं वर्णन करून शेजारचा राजा चन्दनवर्मा याला खालील पत्र लिहिलं.

"आमच्या मूर्ख राजामुळे आमच्या देशांत मानवीय चेतना दिवसेंदिवस लुप्त होत चालली आहे. प्रत्येक माणूस आपल्या बचावासाठी कोणालाही मारायला तयार असतो. प्रत्येकजण स्वार्थी झालेला आहे. याचं कारण असं, की स्वतः राजाच अत्यन्त स्वार्थी आहे. त्याच्या आचारामुळे देशात अन्न अन् पाणी यांचा दुष्काळ पडला आहे. नद्या, सरोवरं, तलाव सर्व काही कोरडं पडलं आहे. अनेक वर्ष पाऊसही पडला नाही. भूक भागवण्यासाठी लोकं चोऱ्या अन् लूटमार करत आहेत. ही स्थिती आणखी काही काळ अशीच राहिली तर लोक आपल्या देशाचं नुसतं नाव घेतलं तरी घृणा करुं लागतील. अशा स्थितीत देशांत सुधारणा करणारा अन् जनतेला जागृत करणारा या देशात कोणीच नाही. एकच समर्थ माणूस होता, तो तर बुरखाधारी बनून चुकीच्या मार्गाने चालला आहे. मी वृद्ध, अशक्त अन् असमर्थ आहे. केवळ आपणच या देशाला सध्याच्या दुःस्थितीतून मुक्ती देऊ शकाल.

"त्याने हे पत्र आपल्या पाळीव पोपटाकडून शेजारचा राजा चन्दनवर्मा याच्याकडे पाठवले."

क्रमशः

भारत-गाथा

एका महान् संस्कृतीचा शोध
युगायुगांचा गौरवशाली इतिहास

४. पावन नदीची अुत्पत्ति

रविवार असल्यामुळे संदीप व चमेली यांना शाळा नव्हती आणि त्यांना संध्याकाळ होण्याची वाट पहाण्याची गरज नव्हती, अन् तशी त्यांची इच्छाही नव्हती. देवनाथने वर्तमानपत्र वाचणं संपवलं, इतक्यात चमेली खळखळ हसत येअून धपकन् त्यांच्या मांडीवर स्थानापन्न झाली. सन्दीपच्या वागणुकीत संयम असे. तरीही त्याची अुत्सुकता चमेलीपेक्षा कमी नव्हती! पण त्याच्या चेहऱ्यावरून तसे दिसत नव्हते.

देवनाथचा व्यापार कार्याधिकारी असणारा पुत्र श्रीकुमार आपल्या पित्याच्या खोलीत आला. त्याला आपल्या मुलांबरोबर घालवायला फक्त रविवारीच वेळ मिळत असे. "असं वाटतंय की तुम्ही बाबांबरोबर युद्ध करायला आला आहात." मुलांवर रागावल्याचं नाटक करत तो म्हणाला.

"हां डॅडी, त्यांचं ज्ञान लुटण्यासाठी युद्ध !" चमेलीनं सांगितलं.

"या विशेष स्थितीत आजोबांना लुटण्यानं ते गरीब होणार नाहीत, हे माहीत नसतं, तर मी चमेलीला कधीच साथ दिली नसती." संदीप बोलला.

श्रीकुमारने मनोमन मुलांच्या हजरजबाबी पणाचं कौतुक केलं. तो हसला आणि आपल्या पित्याकडून वर्तमानपत्र घेअून बाहेर गेला.

"आपण आता पावन गंगेत डुबकी मारूंया." खिदळत चमेली म्हणाली, "ती पावन आहे, ते सांगायचा तुम्ही वायदा केला होता."

आजोबांनी सांगायला सुरुवात केली -

"तुम्हाला माहीतच आहे, की हिमालय पर्वत युगानुयुगे भारताचं गौरवस्थान बनून राहिला आहे. हे खरोखरच एक विचित्र क्षेत्र आहे. गूढवाद्यांची खात्री आहे की इथे अदृश्य शक्तींचा निवास आहे. हा स्वतःपुरता एक लोकच आहे. कदाचित, असं म्हणणंच जास्त अुचित होईल की हिमालयात कितीतरी लोक लपलेले आहेत."

"कितीतरी लोक या शब्दांचा अर्थ काय?" संदीपने विचारले.

"केवळ दृश्य जगताचंच अस्तित्व नसतं. तर कांही असेही जग असते कीं जे आपण पाहू शकत

क्रमशः - विश्ववसु

नाही. त्यांच्या अस्तित्वासाठी भौतिक जागांची जरूर नसते. एकाच देश-कालात अनेक लोकांचं अस्तित्व असू शकतं."

"न पहाताच आपल्याला हे जाणवू शकतं का?" चमेलीने विचारले.

"तू तर माझं मन, इतकंच नव्हे तर तुझं स्वतःचं मनही पाहू शकत नाहीस. पण तरीही अनुभवानं आपण जाणू शकतो, की मनाचं अस्तित्व आहे. असे ऋषी-मुनी आहेत, की ते आपल्या अनुभवानं अदृश्य जगताबाबत जाणू शकतात." आजोबा म्हणाले अन् त्यांनी ही गोष्ट सांगितली.

"खूप पूर्वीची गोष्ट! एकदा नारदमुनी पृथ्वीची सहल करून आपले स्वामी भगवान विष्णूंच्या निवासी स्वर्गलोकाकडे परत येत होते. त्यांचा जाण्याचा मार्ग हिमालयातून जात होता. म्हणजे त्या पर्वताच्या भौतिक, स्थूल रूपातून नव्हे, तर त्यात छपलेल्या सूक्ष्म लोकांच्या मधून."

सर्वांना हे छान माहीत आहे की, नारद हे वीणा वाजवणारे एक असामान्य संगीतज्ञ होते. गायक होते आणि नेहमी भगवंताचं गुणगान करत रहात. संगीतात मग्न होअून ते विशाल अन् दिव्य अशा हिमालयाच्या दोन्ही स्थूल व सूक्ष्म दृश्यांचा आनन्द घेत हळूहळू वर चढत होते. चांदणी रात्र होती. ते अुंचावरच्या एका सुंदरशा दरीवरून जात होते, इतक्यात त्यांची दृष्टी अनेक सुंदर आकृतींवर पडली - काही बसलेल्या. काही फिरत असणाऱ्या, आणि काही चन्द्रकिरणांनी धुतलेल्या हिमशिलांवर आडव्या पडलेल्या.

नारदांनी गाणं बन्द केलं अन् त्या आकृतींकडे बारकाईनं पहात अुभे राहिले. त्यांच्या रूप-रेषा आणि मोहक हसण्याने ते चकित झाले होते!

नारदांना नक्कीच माहीत होतं की त्या अलौकिक शक्ती आहेत. पण खूपच विविधता असल्याने या कोणत्या प्रकारच्या शक्ती आहेत, हे त्यांना कळू शकले नाही.

ते त्यांच्या आणखी जवळ गेले. त्या सर्वांनी अुभे राहून अन् हात जोडून नारदांना प्रणाम केला.

"आपण कोण आहात?" नारदाने विचारले.

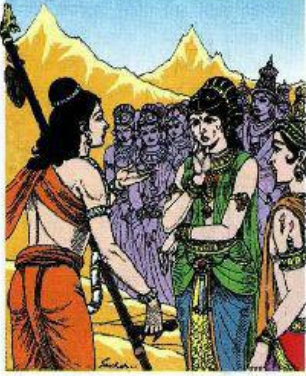
आम्ही सर्वजण राग-रागिणींचे आत्मे असणारे गंधर्व आहोत.

नारदाने ताबडतोब पाहिले की त्या शक्तींमध्ये काहीतरी विकृती आहे. काहींच्या गालांवर ओरखडे होते, तर काहींच्या शरीरावर कोडाचे डाग आणि काहींच्यावर दणके खाल्ल्याच्या खुणा होत्या!

"हे सारं काय आहे? तुम्हा लोकांना कोणी असं क्षत-विक्षत करून ठेवलंय?" नारदाने आश्चर्याने विचारले. गन्धर्वांनी त्याला खरी गोष्ट सांगून टाकली. केव्हांही गायक जेव्हां अहंकाराने किंवा रागाबद्दल प्रेम नसताना गातो, किंवा गाताना बेसावधपणें कांही चूक करून बसतो, जेव्हां संगीतकार आपलं वाद्य

बाजवताना रागाच्या आत्म्याला आघात पोचतो, तेव्हां तेव्हां त्याला असा ओरखडा अुठतो अशा प्रकारे अनेक वर्षांत त्यांची अशी स्थिती झालीय.

नारदाचे मस्तक शरमेने खाली झुकले, कारण ते तर संगीतज्ञ होते ना!

थोडा वेळ शांतीत गेल्यावर नारदाने विचारलें, "हे अुदात्त गंधर्वगणहो! कृपा करून आता सांगा बरं, कीं ही क्षती भरून काढण्यासाठी काय करायला हवं?"

"आम्हाला जर अत्यंत परिपूर्ण व शुद्धतम संगीत ऐकायची संधी मिळाली, तर आमचे जखमी अवयव पुन्हा ठीक होतील."

"पण परिपूर्णतम संगीत कुठे मिळू शकेल? आपण काही मार्ग दाखवू शकाल?"

"होय, भगवान शिव परिपूर्णतम गायक आहेत. परन्तु, आपणा लोकांसाठी गायला त्यांच्याजवळ वेळ कुठला? त्यांना काय आपली पर्वा?" गन्धर्वांनी आपले मत स्पष्ट केले.

"अरे, भगवान शिवाची करुणा अनन्त आहे. मी त्यांना गाण्यासाठी विनवतो ना!" असे म्हणून नारदाने त्यांचा निरोप घेतला.

नारदाला गाण्यासाठी भगवान शिवाला विनवावं लागलं नाही. ते लगेच तयार झाले, पण ते म्हणाले "माझी अडचण आहे की श्रोत्यांमधे एकही परिपूर्ण श्रोता नसेल, तर मी तिथे गाअूच शकत नाही."

"परिपूर्ण श्रोता तरी कोण आहे?" नारदाने विचारले.

परिपूर्ण श्रोता केवळ दोनच आहेत - ब्रह्मा अन् विष्णू!" भगवान शिवानं रहस्य उलगलं.

नारद तात्बडतोब त्या दोन देवांकडे रवाना झाले. दोघेही म्हणाले की, शिवाचं गाणं ऐकायला मिळणं म्हणजे अलभ्य लाभ आहे! तो कोण सोडू इच्छील?

या कार्यक्रमासाठी एक मुहूर्त निश्चित झाला. भगवान शिवाचा निवास कैलास येथे ब्रह्मा - विष्णु आले. सारं वातावरण संगीतमय झालं! सर्वत्र परमानन्दाचा वर्षाव होअू लागला. सर्व देव-देवता चुपचाप त्या स्थानी लवकरच पोचले. शिव गाता गाता जणू समाधी-अवस्थेत पोचले. गन्धर्वांच्या शरीरावरील जखमांच्या खुणा अदृश्य झाल्या.

अन् एकदम अचानक एक अकल्पित घडले! भगवान विष्णु संगीताच्या प्रवाहात इतके गुंग झाले, की त्यांच्या शरीराचे ज्योतिर्मय तेजोवलय विरघळले अन् प्रवाहित होअू लागले.

ब्रह्मदेवांनी हे पाहिले अन् कुणाच्या ध्यानात येण्यापूर्वीच विष्णूचं तरल प्रकाश-मंडल आपल्या कमंडलूत भरून घेतले. तो दुर्लभ पदार्थ कमंडलूत किती काळ राहिला हे कुणालाच ठाअूक नाही. पण

नन्तर तो स्वर्गातच नदीच्या रूपाने प्रवाहित केला गेला असावा. पुढे राजकुमार भगीरथाने ते पृथ्वीवर अुतरवला."

"आश्चर्यजनक!" हातात वर्तमानपत्र घेअून दारांतच अुभ्या असणाऱ्या श्रीकुमारच्या तोंडून अुद्‌गार बाहेर पडला. "बाबा, तुम्ही गोष्ट सांगत असताना मी वर्तमानपत्र वाचायचं विसरून दारातच अुभा राहिलो. बसायला सुद्धा विसरलो पहा. गंगेच्या अुत्पत्तीच्या मागे इतकी रोचक कहाणी असेल, अशी कल्पनाच नव्हती मला!"

प्रो. देवनाथ म्हणाले, "अरे बेटा, तू लहान असताना, मी आपलं जीवन बनवण्यात अन् शोधकार्यात इतका अडकलो होतो, की तुला गोष्टी सांगायला कधी मला जमलंच नाही. त्या कमतरतेचं मला वाईट वाटतं, म्हणून आता तुझ्या मुलांना गोष्टी सांगून मी त्याचं प्रायश्चित्त घेत असतो."

"नाही, नाही आजोबा! आम्हाला गोष्टी सांगणं हे प्रायश्चित्त होअूंच शकत नाही." चमेलीने विरोध केला.

"मी शब्दाचा ज्या अर्थानं वापर केला, तसंच तुम्ही समजायला हवं. 'प्रायश्चित' शब्दांत काय दोष आहे? तो तर माणसाला पवित्र बनवतो, अुंचावर नेतो." आजोबा अुत्तरले.

"बाबा! गंगेच्या अुत्पत्तीची कहाणी प्रतीकात्मक आहे. मी बरोबर बोलतोय ना?" श्रीकुमारने विचारले.

"तू बरोबर बोलतोयस! यात अनेक पातळीवर प्रतीक-तत्वें आहेत. भगवान शिवाला सर्व कला, संगीत, नृत्य इत्यादींचा मूळ स्रोत मानलं जातं. त्यांच्यात संगीत आपल्या अगदी शुद्ध रूपात निवास करतं. संगीत म्हणजे विश्वात व्याप्त असणाऱ्या आंतरिक समरसतेची अभिव्यक्ती आहे. समरसतेमुळें विषमरस समाप्त होतात. म्हणूनच गन्धर्वांना आपलं मूळ रूप प्राप्त झालं."

या कहाणीत संगीताच्या शक्तीचं किती छान चित्रण झालंय!

परिपूर्ण श्रोता संगीताशी तल्लीन होअू शकतो, संगीताबरोबर प्रवाहित होअू शकतो. भगवान विष्णु म्हणजे अमर्त्य चेतना आहे. गंगेच्या रूपाने त्यांचं विरघळलेलं प्रकाश-मंडल मृतकांना पुनर्जिवित करण्यांत समर्थ होअू शकलं यांत काही आश्चर्य नव्हे!"

इतक्यात आजोबांच्या सुनेनं नाश्त्याची वेळ झाल्याचं सांगितलं आणि ते अुठून अुभे राहिले.

ताईत आणि डांस

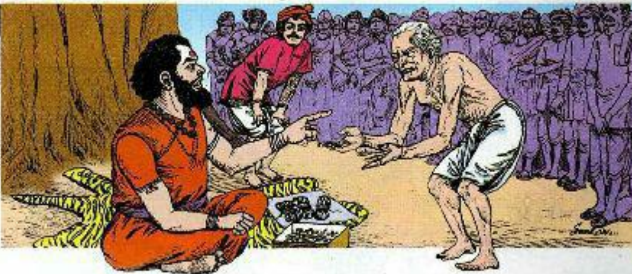
कोहली एकदा काही कामासाठी शहरात गेला होता. तिथे राजमार्गावर एका चिंचेच्या झाडाखाली काही लोकांची गर्दी जमलेली त्याला दिसली-अुत्सुक होअून तोही तिथे गेला. गर्दी हटवत तो थोडा पुढे गेला, तेव्हां त्याला एकजण व्याघ्रचर्मावर बसलेला दिसला. त्याला लांब सफेत दाढी असून कपाळावर कुंकवाचा मोठा टिळा लावलेला होता. गळ्यात रुद्राक्षमाळही लोंबत होती. दिसायला तर तो मोठा सिद्ध मांत्रिक दिसत होता.

गर्दीत काही माणसांच्या बोलण्यावरून त्याला समजले की, हा मांत्रिक दोन दिवसांपासून तिथे बसून आहे अन् तो सर्व अडचणी किंवा रोग दूर करणारा ताईत पांच रुपयात देत असतो. त्याचं तसं आव्हानही आहे. विंध्य पर्वतातल्या एका मंदिराचा जीर्णोद्धार करण्यासाठी तो हे पैसे जमवत आहे.

कोहली आपल्या परसात विहीर खोदवत होता. पण खूप खोल खणूनही गोडं पाणी त्याला मिळालं नाही. विहिरीसाठी खूप खर्च करूनही त्याच्या पदरी निराशाच पडली. त्यामुळे तो खूप त्रासलेला होता. ताइताबद्दल ऐकून त्याला आशा वाटली. वाटलं, कीं हा आपलीही अडचण निवारेल. झटकन खिशातून पांच रुपये काढून तो पोचला.

इतक्यात अचानक एक म्हातारा वेगाने धावत येअून गर्दीत घुसला अन् मांत्रिकाजवळ जाअून म्हणाला, "महाराज! तुम्ही हा डांस पळवून लावायचा ताईत असं सांगून मला दिलात. हा खोलीत ठेवलास, तर डांस तिथे यायचं धाडस करणार नाहीत. पण तिथे तर अजूनही डांसांचंच राज्यं आहे! मी तर मिनिटभरही झोपू शकलो नाही! तुमचा ताईत बेकार अन् कुचकामी ठरला."

मांत्रिक अगदी सहज व शान्त स्वरात म्हाताऱ्याला म्हणाला, "मी सांगितल्याप्रमाणे तू प्रयोग केला नसावास. मी तर सांगितले होतं ना, की ताईत मच्छरदाणीच्या आंत ठेव म्हणून? पण तू तसं केलं नसशील ना?".

अपकारांतून उपकार

खूप जुनी गोष्ट. भुवनगिरि देशावर हेमशंकर राजा राज्य करत होता. तो एक कुशल शासक होताच; पण याशिवाय अनेक कलांमधे निष्णात असा अुच्च कोटीचा एक कलाकार व कला-संरक्षक होता. 'कला व कलाकारांना आश्रय देणारा' अशी, त्याची ख्याती दूरवर पसरलेली होती.

तो दरवर्षी आपल्या राणीसह देशाच्या निरनिराळ्या भागांत जाअून राही व तेथील निसर्गरम्य ठिकाणें व दृश्यें यांचा आनन्द लुटे.

एका वर्षी शरदऋतूत तो अरुणाचल प्रदेशात फिरायला गेला. दोन पर्वतांमधे वसलेल्या या प्रदेशाचे अपूर्व असे सौन्दर्य स्वर्गावरही मात करील असेच होते. अुंच अुंच वृक्ष जणूं कांही आकाशाला स्पर्श करत होते. रंगीबेरंगी फुलांच्या असंख्य रांगा इन्द्रधनुष्याचा आभास निर्माण करत होत्या. धबधब्यांचे संगीत तेथील नैसर्गिक सौन्दर्य अधिकच खुलवीत होते. तिथे एक सरोवरही असून त्यात विविध रंगांचे मासे क्रीडा करत असत. शरद ऋतूंत विविध जातींचे देशी-विदेशी पक्षी तिथे मुक्कामाला येत. त्यांच्यामुळे तेथील शोभा जास्तच वाढत असे.

तेथील सौन्दर्याने राजा हेमशंकर मुग्ध झाला. राजा व राणी यांना कायमचे तिथेच रहावे असे वाटू लागले. पण राजधानीला परतणे भागच होते. त्यामुळे कांही दिवस तिथे घालवून दोघेही राजधानीला परत आले.

राजा आपला दरबारी अधिकारी चपल याच्या आग्रहानेच अरुणाचल प्रदेशात गेला होता. त्यामुळे परत आल्याबरोबर त्याला बोलावून राजाने त्याला शंभर मोहोरा बक्षिस दिल्या.

चपल हा रोचक व मनोरंजक गोष्टी सांगण्यात पटाईत होता, म्हणून राजाचे त्याच्यावर फार प्रेम होते. तो स्वतः मूळचा अरुणाचलचाच रहिवासी होता. आणि नोकरीच्या शोधात भुवनगिरीला येअून तिथेच राहिला होता. त्याचे आपल्या प्रान्ताच्या नैसर्गिक सौन्दर्यावर भारी प्रेम होते. त्यामुळेच त्याने राजाला एकदा तरी तिथे जाअून त्याचा रसास्वाद घेण्याबद्दल आग्रह केला होता.

वसुन्धरा

राजालाही अरुणाचलचे सौंदर्य इतके पसंत पडले की, तो प्रत्येकाला तेथील सौन्दर्याबद्दल सांगत सुटला! ते ऐकून बरेच लोक अरुणाचलला जाऊनही आले.

अरुणाचलच्या वैशिष्ट्याची चर्चा करताना एक दिवस चपल राजाला म्हणाला, "तिथलं सौन्दर्य नुसतं पाहिलं तरी आपोआपच प्रत्येकाला कविता स्फुरते."

"तू बरोबर बोललास चपल! अरुणाचल पाहून माझ्या मनात उठलेल्या भावनांबद्दल मी लिहून ठेवलंय. ते वाचून राणी तर म्हणाली की - "हे लेखन काव्यासारखंच आहे!" तिनं सुद्धा तेथील रम्यतेचं वर्णन करणाऱ्या कांही कविता लिहिल्या आहेत." हेमशंकर हसत बोलला.

हे ऐकून चपल फार खूष झाला. तो म्हणाला, "प्रभु! आपण तर जन्मजात कवी आहात. अरुणाचलच्या वातावरणात आपल्या भावना स्वाभाविकच प्रफुल्लित झाल्या. इथून तिकडे गेलेल्या इतरांनाही हाच अनुभव आला असेल अन् त्यांनीही आपल्या भावनांना शब्दरूप दिलं असेल. अशा लोकांचं एक संमेलन घडवून त्यांच्यापैकी श्रेष्ठ कवीचा सन्मान कां नाही करत?"

चपलला स्वतःलाच कविता रचणं अन् ऐकवण्याची आवड होती. या संमेलनात आपल्यालाही कविता ऐकवण्याची संधी मिळावी, आपला श्रेष्ठ कवि म्हणून सन्मान व्हावा अशी त्याची इच्छा होती. म्हणूनच त्याने संमेलनाचा प्रस्ताव राजासमोर मांडला होता.

त्याने एकदा आपलं काव्य स्थानिक कवी चतुरमती, याला ऐकवलं होतं. त्याच्या कवितांबद्दल चतुरमतीने आपलं मत दिलं होतं, - "तुझ्या कवितेत काव्यगुण नाहीय. तुझी बोलण्याची शैली अन् गप्पा यांच्यामुळे अजून तरी लोक प्रभावित होतात. राजाही तुला हुशार समजून तुझा आदर करतो. पण ते जेव्हां तुझं काव्य ऐकतील तेव्हां हसतील तुला! तुझं काव्य त्यांच्या मनात तुला छोटं बनवील."

परंतु चपलला वाटले की, चतुरमती केवळ आपल्याबद्दलच्या ईर्ष्येमुळे असे बोलत आहे. आपली कविता श्रेष्ठ दर्जाची असल्याबद्दल त्याची खात्री होती. म्हणूनच तो अशा संधीच्या शोधांत तो होता. एकदा राजाला आपण आपलं काव्य ऐकवू शकूं.

अरुणाचलमधे फिरून परत आलेल्यांचे कविसंमेलन भरवले गेले. यात भाग घेण्यासाठी

पहिली अट अशी होती, की, यात केवळ नव्या कवींनीच भाग घ्यावा. अगोदरच प्रसिद्ध असणाऱ्या कवींना यात भाग घेता येणार नव्हता. कवितेचा विषय असावा अरुणाचलच्या नैसर्गिक सौन्दर्याचे चित्रण! सर्वश्रेष्ठ कवीला दहा हजार मोहोरा बक्षिस देऊन त्याचा सन्मान केला जाईल.

जुन्या कवींना प्रवेश नाही - हे ऐकून अनेक नव्या कवींनी सम्मेलनात भाग घेतला. श्रोतेही खूप उल्हसित होते.

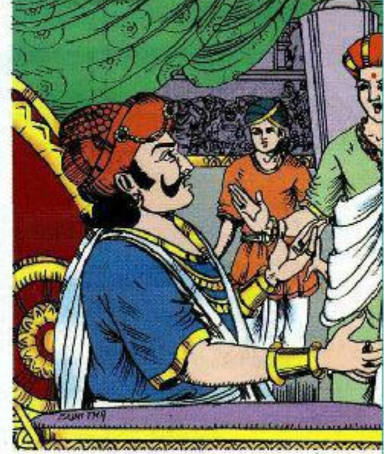
राजाने स्थानिक कवि चतुरमतीला परीक्षक बनवले. व पंडीत स्वतः उच्च श्रेणीचा कवि असल्याने चतुरमतीने कदाचित नवकवींच्या कविता पसंत केल्या नसल्या.

"महाराज, आपण स्वतः कवि आहात अन् अरुणाचलच्या सौन्दर्याशी परिचित आहात. तेव्हां सर्वश्रेष्ठ कवि कोण, हे आपणच ठरवावे." या प्रस्तावाला चतुरमतीने अनुमोदन दिले.

राजा विचारांत पडला. शेवटी अन्तिम निर्णय आपल्या हातीं ठेवून कवितेचे गुण-दोष सांगून प्राथमिक निर्णय घेण्याचा अधिकार त्याने चतुरमतीवरच सोपवला.

संमेलन सुरू झाले. सामान्य माणसांनी अरुणाचलवर आपल्या कविता ऐकवून श्रोत्यांना चकित करून सोडले. चपलनेही आपले काव्य ऐकवले.

संमेलन संपल्याबरोबर चतुरमती म्हणाला, "महाराज, माझी एक विनंती आहे. आपण आत्ता सामान्य लोकांच्या असामान्य कविता ऐकल्या. अपेक्षेपेक्षा अधिक सुन्दर कवितांचा आस्वाद घेतला. अरुणाचलच्या हवेतच कविता गुणगुणत

असते आणि नुसतं तिथे गेल्याने कोणीही सहज कवि बनून जातो हे खरोखर सिद्ध झालंय. परन्तु ज्याचा जन्मच तिथे झालाय, त्याच्या तर नसेनसेतून कविता प्रभावित होत असणार. म्हणूनच त्याला सुपरिचित व जुन्या कवींच्या श्रेणीचा मानायला हवे आणि पूर्वीचा निर्णय व घोषणेनुसार, त्याची कविता चांगली असली तरी, त्याला स्पर्धेच्या बाहेरचा मानला जावा." त्या कवींमधे चपलच एकटा होता, की जो अरुणाचलमधे जन्मला अन् तिथेच पालनपोषण होऊन मोठा झाला.

राजा चतुरमतीच्या चातुर्यावर फार खूष झाला अन् त्याच्या बोलण्याशी पूर्णतः सहमत झाला.

घोषणेप्रमाणे सर्वश्रेष्ठ नव्या कवीला दहा हजार मोहोरा देऊन सन्मानित करण्यात आले. इतर

भावपूर्ण व सारगर्भित कवितांना उत्तेजनार्थ पारितोषिके मिळाली.

चपलला वाटले, ईर्ष्येमुळेच चतुरमतीने मोठ्या चातुर्याने आपल्याला स्पर्धेबाहेर काढून त्याला 'सर्वश्रेष्ठ कवी' म्हणून बक्षिस मिळू दिले नाही. त्यामुळे तो चतुरमतीवर फारच रागावला अन् राजाकडे त्याची तक्रार करून त्याला शिक्षा देववण्याचा निश्चय केला.

त्याचवेळी त्याला 'राजाला ताबडतोब भेटा' अशी आज्ञा मिळाली.

चपलशी भेट होताच राजा हेमशंकर म्हणाला, "तू आपल्या मनोरंजक अन् रोचक बोलण्याने माझं मनोरंजन करतोस, म्हणून तू मला फार प्रिय वाटतोस. त्यासाठीच एक आवश्यक गोष्ट सांगण्यासाठी मी तुला इथं बोलावलं."

"अंगाला अत्तर लावण्याने त्याचा सुगन्ध थोडावेळ रहातो. फुलाचा परिमलही ते एकदा झाडापासून दूर झाल्यावर थोडाच वेळ टिकू शकतो. अरुणाचली जाऊन आलेल्यांना हीच गोष्ट लागू पडते. जे लोक आत्ता नुकतेच परतलेत, त्यांच्याबाबत हेच लागू पडतं. जे लोक आत्ता-आत्ताच अरुणाचलहून परतलेत, त्यांच्या कवितांमधे तिथल्या हवेंतला सुगन्ध अन् ताजेपणा होता. तू जरी तिथे जन्म घेतलास, तिथेच वाढून मोठा झाला असलास, तरी अरुणाचल सोडून बरेच दिवस झाल्यामुळे तुझ्या कवितांमधे थोडा सुद्धां गंध अन् रस उरलेला नाही. तुझ्या कवितांना बक्षिस देणें म्हणजे केवळ श्रेष्ठ कवींशी अन्याय नव्हे, तर श्रोते आणि काव्यपरीक्षकांच्या दृष्टीने, राजाचा पक्षपाती निर्णय झाला असता. चतुरमतीला ठाऊक होतं की मी पक्षपाती निर्णय कधीच घेणार नाही. अन् तू पुरस्कारयोग्य नसल्यामुळे अपमानित होशील. लोकांच्या मनात तुझा मान कमी होईल.

"मी जरी श्रेष्ठ कवीचं पारितोषिक तू मला प्रिय असल्याने, तुलाच देऊ इच्छित होतो, पण तुझ्या काव्याची पातळी इतकी खालची होती की, लोक माझीही टर उडवू लागले असते! म्हणून मीही धर्मसंकटात पडलो होतो.

"चतुरमतीनं मोठ्या चतुराईने केवळ तुलाच अपमानित होण्यापासून वाचवलं असं नव्हे, तर मलाही धर्मसंकटातून सोडवलंय."

आता चपलनेही जाणले की चतुरमतीने आपल्याला स्पर्धेतून हटवून अपकार नव्हे, तर उलट आपल्यावर उपकारच केलाय.

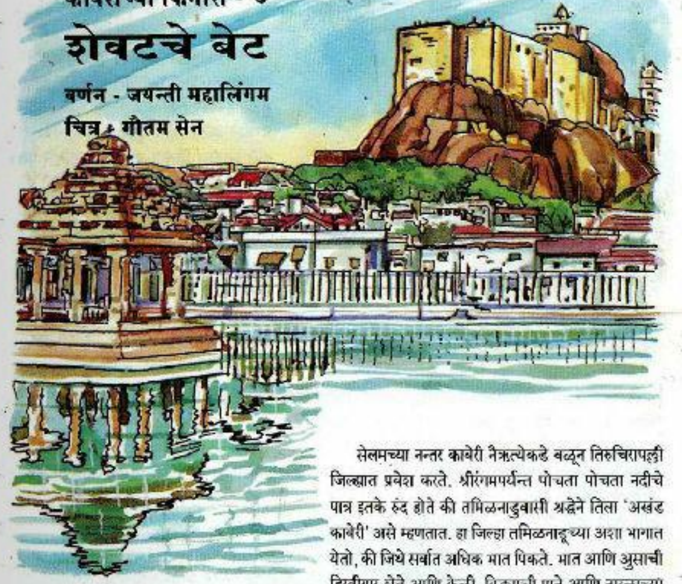

कावेरीच्या किनारी - ७

शेवटचे बेट

वर्णन - जयन्ती महालिंगम

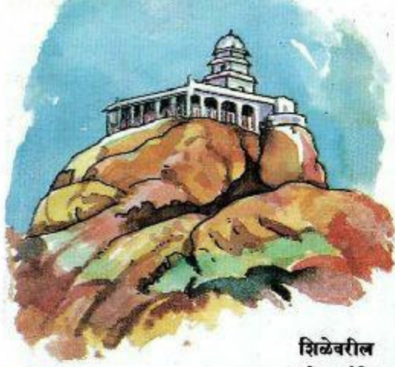
चित्र - गौतम सेन

तेप्पाकुळम तलावावरून शैलदुर्ग व शिखरस्थित मंदिराचे दृश्य

सेलमच्या नन्तर कावेरी नैऋत्येकडे वळून तिरुचिरापल्ली जिल्ह्यात प्रवेश करते. श्रीरंगमपर्यन्त पोचता पोचता नदीचे पात्र इतके रुंद होते की तमिळनाडुवासी श्रद्धेने तिला 'अखंड कावेरी' असे म्हणतात. हा जिल्हा तमिळनाडूच्या अशा भागात येतो, की जिथे सर्वात अधिक भात पिकते. भात आणि ऊसाची हिरवीगार शेते आणि केळी, विड्याची पाने आणि नारळाच्या बागा नदीच्या दोन्ही किनाऱ्यांवर नजर पोचेपर्यंत दूरवर पसरलेल्या आहेत.

असे मानले जाते की तिरुचिरापल्लीचे नांव तीन डोक्यांचा राक्षस त्रिशिरा, याच्या नावावरून पडले आहे. त्याचा या ठिकाणी वध झाला होता, ३४४ पायऱ्यांची ऊभी चढण चढल्यावर त्रिचीच्या डोंगरावर असलेल्या किल्ल्याच्या शिखरावरून संपूर्ण कावेरीचे भव्य दृश्य पहाता येते. किल्ला ८३ मीटर ऊंच नैसर्गिक कड्यावर बनलेला आहे. लोकांचे असे म्हणणे आहे, की भूगर्भ शास्त्राच्या दृष्टीतून हा खडक जगांतला सर्वात प्राचीन, म्हणजे जवळजवळ ३८० कोटी वर्षे इतका जुना आहे. हा किल्ला मूलतः चोल राजांनी जवळ जवळ इ.स.पू दुसरे शतक आणि इ. सनाच्या दुसऱ्या शतकाच्या मधल्या अवधीत त्या काळीं बनवला होता. त्यावेळी त्रिची शहर त्यांची राजधानी होते. स्थानिक लोक त्याला मलैकोट्टै असे म्हणतात. हा किल्ला कित्येक लढायांना साक्षी आहे. त्यांतच सन १७५१ मधे इंग्रज व फ्रेंच यांच्यातील कर्नाटकच्या लढायाही आहेत. त्रिचीचा वेढा जवळजवळ ३ वर्षे चालू होता. शेवटी लॉर्ड क्लाईव्हचा जय झाला. हल्ली हा किल्ला मोडकळीस आलेला आहे. केवळ त्याचे मुख्य द्वार

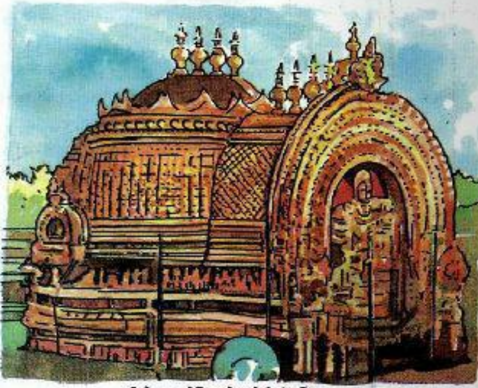

शिळेवरील गणेश-मंदिर

झाबूत आहे.

शिखरावर भगवान गणपतीचे देऊळ आहे. त्याला अुचिपिळ्ळैयार म्हटले जाते. डोंगराच्या अुतारावर खालच्या बाजूच्या भिंतीत इतर अनेक मंदिरे बनवली गेली आहेत. यांच्यात सर्वात प्राचीन असे पल्लव गुफा मंदिर आहे. ते दक्षिणेकडील भिंतीत बनवलेले आहे. त्यात खोदलेल्या लेखांवरून निस्संदेह सिद्ध होते की ही मंदिरे पल्लव राजा पहिला महेन्द्रवर्म याच्या शासनकाळात सन ६०० ते ६३० मधे बनवली गेली होती. त्यांच्यात हिन्दूंचे देव-देवता यांच्या मूर्ती आहेत व गंगाधराच्या मूर्तीच्या खाली खोदलेल्या लेखांत कावेरीच्या सौन्दर्याचे काव्यात्मक वर्णन आढळते. ही नदी पल्लव राजांना फार प्रिय होती. आणि अधिकाराच्या दृष्टीने त्यांचीच होती. नदीचे दृश्य फारच लोभस आहे. तिच्या किनाऱ्यावरील हिरवळ अन् फुलें म्हणजे जणू तिच्या गळ्यातला हारच आहे.

खडकाच्या खाली अर्ध्या अुतारावर १०० खांबवालं शिवाचं मातृभूतेश्वर मन्दिर आहे. हे 'तायुमनावर' या नांवानेही प्रसिद्ध आहे. त्याचा ढोंकळपणे अर्थ असा - 'जो आई बनला.' एका गोष्टीच्या आधारे पूम्पुहार येथे रहाणारी रत्नावती आईच्या येण्याची प्रतीक्षा करत होती. पण नदीला पूर आल्यामुळे आई नदी ओलांडू शकली नाही. अशातच रत्नावतीला प्रसववेदना सुरू झाल्या. त्यावेळी खुद्द भगवान शिवाने तिच्या आईचे रूप धारण केले आणि आई त्रिचीला पोचेपर्यन्त एक आठवडाभर रत्नावतीची सेवा केली. या स्थानी एक साधू रहात असे. त्याने भक्ति रसपूर्ण अशा पदांची रचना केली. ती "सिबनसेच्याल" या ग्रंथात संकलित

श्रीरंगम मंदिराचे सोनेरी विमान

आहेत.

त्रिचीपासून जवळजवळ सात किलोमीटर दूर कावेरी दोन शाखांमधे विभागली जाते. आणि दोन प्रवाहांमधे एक बेट तयार होते. हेच श्रीरंगम किंवा अंत्यरंग होय. श्रीरंगम् मधे रंगास्वामी (विष्णु)चे एक भव्य मन्दिर आहे. यात भगवान, विष्णु आदिशेषाच्या शय्येवर पहुडलेले आहेत. हे मंदिर जवळजवळ तिसऱ्या किंवा चौथ्या शताब्दीत बांधले गेले होते. पौराणिक दन्तकथेनुसार असे म्हटले जाते की, विभीषण अयोध्येहून पुन्हा लंकेला परत निघाला, तेंव्हा रामाने त्याला एक देवायतन दिले. ते घेअून जात असताना वाटेत विभीषण थकला अन् कावेरी तीरावर विश्रान्तीसाठी पहुडला. झोपेतून अुठल्यावर त्याने देवायतन अुचलायचा प्रयत्न केला. पण ते अुचलले जाईना! तेंव्हा त्याला आढळून आले की ते जमिनीत घट्ट रुतले आहे! तो मोठ्याने विलाप करू लागला. विलाप ऐकून चोल राजा त्याच्याजवळ आला अन् त्याला शान्त करायचा प्रयत्न करू लागला. भगवान रंगनाथ स्वतः प्रकट होअून विभीषणाला म्हणाला, की आपण स्वतः दक्षिणेला लंकेकडे तोंड करून मागे टेकून विराजमान होअू. त्यानन्तर या देवायतनाच्या चारी बाजूंनी घेरून मन्दिर बनवले गेले.

श्रीरंगम मंदिराचे गोपुर

श्रीरंगमचे मन्दिर 'तिरुवरंगम्' नावानेही प्रसिद्ध आहे. हे भारतातील सर्वात मोठे मन्दिर असून ते ६,३१,००० वर्ग मीटर एवढ्या क्षेत्रावर पसरलेले आहे. गर्भागार सात तटांच्या मध्यावर आहे. बाहेरच्या तीन तटांमधे दुकाने व रहाण्याची घरे आहेत. ते आपल्यापुरते एक शहरच असून, तिथली लोकसंख्या १० लाखांहून अधिक आहे. २१ गोपुरे किंवा अनेकमजली दरवाजे आहेत. गोपुरांवर सुन्दर कलाकृति बनवलेल्या आहेत. त्यातील एक राज-गोपुर होय. हे दक्षिण भारतातील सर्वात अधिक अुंचीचे गोपुर होय. हे ७२ मीटर अुंच असून त्यावरून चारी बाजूंचे मैलोंमैल सुंदर दृश्य पहाता येते. या तीन मजली गोपुराचे बांधकाम खरे म्हणजे १८व्या शतकात सुरू झालं होतं. परन्तु इंग्रज व फ्रेंच यांच्यात लढाई सुरू झाल्यामुळे ते थांबवावे लागले. शेवटी ते १८९७ मधे पुरे झाले. गर्भागार छोटे आहे. त्याची लांबी व रुंदी अनुक्रमे ७२ मीटर व ५४ मीटर आहे. यात तेलाचा दिवा लावून ठेवलेला असतो. याचा प्रकाश अंधुक असतो. त्यामुळे पुजारी जेव्हां कापूर लावून आरती करतो, तेव्हांच फक्त भक्तगणांना भगवन्ताचं स्पष्ट दर्शन होतं.

मन्दिरात बारा अलवारांच्या मूर्ती आहेत. हे अलवार प्रसिद्ध वैष्णव संत कवी होअून गेले. त्यांच्या गीतांचा शोध घेअून त्यांचा एक संग्रह तयार करण्याचं काम वैष्णव संप्रदायाचे संस्थापक नाथमुनी यांनी केले. तो 'नलेयरा प्रबंध' नावाने प्रसिद्ध आहे. त्यांचे शिष्य रामानुजाचार्य हे एक महान वैष्णव गुरु व तत्त्वज्ञानी होते. त्यांची मूर्तीही श्रीरंगमच्या मंदिरात आहे.

चौथ्या तटात वेणु गोपाल कृष्णाचे होयसाळ शैलीचे एक सुन्दर मंदिर आहे. हा शिल्पकलेचा एक अजब नमुना आहे. त्यामुळे हे मन्दिर म्हणजे दक्षिण भारताची सर्वात सुन्दर कृति असे मानले जाते. या मंदिरातही हजार खांबांचा एक

हॉल आहे. तिथे यात्रा-रथ ठेवलेला असतो. खांबाचे आणखीही एक दालन (हॉल) आहे.

मदुरा व तंजावरच्या नायक राजांनी आपल्या शासनकालात श्रीरंगम मंदिराला जमीन व धर्मादाय भेटी उदारपणें दिल्या आहेत. मंदिराचा पुनरुद्धार केला गेला व कित्येक नव्या इमारती बनवल्या गेल्या. अच्युत अप्पा नायक राजा मोठ्या अुदार वृत्तीचे होते व त्यांचे कुशल प्रधानमंत्री गोविन्द दीक्षित हे कल्याणकारी कार्यांमधे त्यांना मदत करत असत. त्यांच्या शासनकाळात विमानावर सोन्याचा मुलामा चढवला गेला होता. नायकांच्या शासनकाळात खडकावर बनलेल्या किल्ल्याची दुरुस्ती करवली गेली, व लढाऊ दृष्टीने तो मजबूत केला गेला.

एक मुसलमान राजकुमारी श्रीरंगनाथाची अनन्य भक्त होती. इथे तिची कबर पाहून मनात कुतुहल जागृत होतं. ती तुलुक्का नचियार (मुसलमान सेविका) या नावाने प्रसिद्ध होती. रंगनाथला रोज चपाती, लोणी, दूध व हिरवे चणे यांचा जो नैवेद्य अर्पण केला जातो, त्यांतला काही भाग या कबरीला अर्पण केला जातो.

डिसेंबर - जानेवारीतील वैकुंठ एकादशीच्या दिवशी मंदिरात मोठा अुत्सव साजरा केला जातो. या निमित्ताने भगवंताची शोभायात्रा काढली जाते. हजारो भक्तगण हा रथ ओढतात. या भक्तगणांमधे रथ ओढण्याचा मान मिळवण्यासाठी जणू चढाओढ लागते. मार्च-एप्रिल महिन्यात आणखी एक रथ-यात्रा काढली जाते. ही यात्रा चोल राजांची भूतपूर्व राजधानी त्रिचीजवळील अुरैयुरच्या नचियार मन्दिरात समाप्त होते. इथे भगवान आपल्या भार्येला भेटतात व नअू दिवसपर्यंत अुत्सव साजरा केला जातो. यात पुजाऱ्यांच्या दोन दलांकडून भगवान व भार्या यांच्यात भांडण झाल्याचे नाटकही रंगवले जाते. तमिल नववर्षाच्या दिवशीं वार्षिक अुत्सवही साजरा होतो. मंदिराचा खजिनदार आपल्या विशिष्ट पोशाखात भगवन्तासमोर हजर होतो. तो काल्पनिक व्यावसायिकांना मालगुजारीवर गाव देण्याचे नाटक करतो. अशा प्रकारे भगवान रंगनाथ अजूनही जमिनी व गावांचे खरे स्वामी आहेत व पुढेही कायम रहातील या गोष्टीला पुष्टी दिली जाते.

श्रीरंगम मंदिराच्या हजार खांबवाल्या दालनाची शिल्पकला

श्रीरंगम बेटाला कावेरी नदीने घेरले असले तरी, नदीच्या दोन्ही शाखा श्रीरंगमच्या पूर्वेकडील टोकाला एकमेकींना मिळत नाहीत. एक शाखा अुत्तरेकडे वळते. ही मुख्य अुपनदी कोलरून किंवा कोल्लीडम नावाने प्रसिद्ध आहे. कावेरी जिथे दोन भागात विभागली जाते, तिथे कलानै किंवा अनैकट्टू नावाचे एक अजब धरण आहे. ते जवळजवळ १६०० वर्षांपूर्वी चोल राजा कारीकलान याने बनवले होते.

शिवचा विवाह

शरचंद्रिका देशाचा राजा चन्द्रसेन व त्याची महाराणी चूडामणी हे दोघे बरेच दिवस संतानप्राप्ती न झाल्याने चिंतित होते. खूप पूजा-पाठ, यज्ञादि अनुष्ठानें अन् ऋषि मुनि वगैरेची सेवा-सुश्रुषा केल्यानंतर त्यांना एका सुन्दरशा कन्यारत्नाची प्राप्ती झाली. राजदम्पतीला पुत्राची अपेक्षा होती, म्हणून त्यांनी या कन्येचे लालन-पालन पुत्राप्रमाणे केले आणि कालक्रमात पुत्र नसल्याचं दुःख ते विसरून गेले.

राजकुमारीचे नाव मधुमिता ठेवले गेले. राजमहालात खूपशा दासी असल्या, तरी मधुमिता जास्त वेळ बहुधा सर्वात वृद्ध दासी शान्ता हिच्याचजवळ राही.

मधुमिता पांच वर्षांची झाल्यावर तिला आपल्याबरोबर खेळायला बरोबरचे कोणी मित्र-मैत्रिण नसल्याचे जाणवूं लागले. अन् त्यामुळे ती फार अुदास राहू लागली. तिचं मन रमवण्यासाठी शान्ता तिला तिच्याच वयाच्या आपल्या नातवाइल - शिवबद्दल - कांही ना कांही सांगत असे. मधुमिता अगदी लक्षपूर्वक शिवबद्दल ऐके अन् तेवढाच वेळ खूप आनन्दी दिसत असे.

एक दिवस मधुमिताने शान्ताला म्हटले, "अुद्या आपल्याबरोबर शिवलाही घेअून ये धात्री आई! आम्ही दोघं बरोबर खेळू-नक्की आण हं!"

शान्ताच्या मनात भीती होती की शिवला अंतःपुरात आणले तर महाराज नाराज होतील. तरीही ती राजकुमारीचा आग्रह टाळू शकली नाही. दुसऱ्या दिवशी आपला नातू शिव याला अंतःपुरांत बरोबर घेअून आली. यावर कोणीही आक्षेप घेतला नाही. मधुमिता शिवला भेटून खूप खूष झाली अन् दिवसभर त्याच्याशीच खेळत राहिली. मधुमिताला शिवबरोबर खूष पाहून महाराज अन् महाराणीही खूष दिसले. आता तो रोजच राजकुमारीबरोबर खेळू लागला.

एक दिवस राजकुमारीला शिवबरोबर पाहून महाराणीच्या मनात आलं की, आतां ही काही लहान मुलगी राहिलेली नाही. अन् आता महाराजांना हिच्या विवाहाबद्दल विचार करायला हवा. ही गोष्ट

रामावतार शुक्ला

तिने महाराजांना सांगितली. दुसऱ्याच दिवसापासून शिवचे येणे बन्द झाले. अन् राजदम्पती राजकुमारीच्या विवाहाबद्दल गंभीरपणे विचार करू लागली.

शिवचे येणे अचानक बन्द झाल्यामुळे मधुमिता दुःखी राहू लागली. अन् दासदासींकडून तिने जेंव्हा स्वतःच्या विवाहाबद्दल ऐकले, तेंव्हा ती शान्ताला म्हणाली, "धात्रीआई, मी शिवशिवाय दुसऱ्या कुणाशीही लग्न करणार नाही. अन् तसं न झालं, तर मी जिवंतही रहाणार नाही."

हे ऐकून शान्ता थरकापली. शिव अन् राजकुमारी यांचं एकमेकांवर प्रेम आहे, हे तिला ठाऊक होते. पण राजकुमारी शिवशी लग्न करण्याचा हट्ट करील असा विचार तिच्या मनात कधी आलाच नव्हता. तसं घडलं तर तिच्या नातवासाठी अनर्थ माजला असता.

शान्ताला समजेना की आता काय करावे! ती आपल्याच कृतीचा पश्चात्ताप करू लागली, की शिवला अन्तःपुरात आणल्यामुळेच हा सारा अनर्थ ओढवला आहे.

तरीही खूप विचार करून मधुमिताला सल्ला देत ती म्हणाली, "मग तू एक काम कर बाळ! महाराज महाराणी यांना सांग की आपल्याला इतक्यांत विवाहच नाही करायचा! या वेळात मी काही अुपाय शोधते."

राजकुमारी मधुमिताने शांताचे हे बोलणे मानले.

आपल्या आजीकडून ही बातमी ऐकून शिवचा आनन्द गगनात मावेना!

"पण या क्षणिक आनन्दानं तुझ्या समस्येला तोडगा मिळणार नाही." नातवाला समजावत शान्ता बोलली. "तुला राजकुमारीयोग्य बनायला हवं. धन व शक्ति मिळवायला हवी. यासाठी बुद्धीचा अुपयोग करायला हवा. तुला एखाद्या राजकुमारापेक्षाही अधिक योग्य बनायला हवं. इतकं योग्य, की महाराज स्वतःच राजकुमारीशी विवाहाबद्दल तुझ्याजवळ इच्छा प्रकट करतील."

हे ऐकून शिव गंभीर झाला. अन् दुसऱ्याच दिवशी सकाळी धन, शक्ती व योग्यता प्राप्त करून घेण्याचा संकल्प करून त्याने घर सोडले. चालतचालत तो जंगलात पोचला. तिथे हातात बाजा घेअून अुदासपणे एका झाडाखाली बसलेल्या एका व्यक्तीशी त्याची गाठ पडली.

शिवच्या विचारण्यावरून आपला परिचय देत तो म्हणाला, "माझं नाव राग! मी खूप काळपर्यन्त आपल्या गुरूची सेवा केली. त्यांनी मला हा बाजा दिलाय. हा वाजलवल्यावर विकृत स्वर वाजतात, ते ऐकून डोकेदुखी सुरू होते. जो कोणी हा बाजा ऐकेल तो मारपीट करून मला हाकलून देतो. हा बाजा मला निरर्थकच ठरलाव."

"धीर धर! बुद्धीचा अुपयोग करून यातूनच लाभ मिळवू शकशील तू! चल माझ्याबरोबर." त्याला प्रोत्साहन देत शिव बोलला अन् त्याला बरोबर घेअून पुढे निघाला.

आणखी काही अंतर पुढे गेल्यावर एक असा माणूस भेटला की तो आपले मस्तक चिखलात घालून शीर्षासन करत होता. त्याने डोकं बाहेर काढल्यावर शिवने विचारले, "कोण आहेत तू? अन् असं चिखलात डोकं का घालत आहेत?"

"माझं नाव आहे नेत्र! मी पृथ्वीच्या गर्भात लपलेलं धन पहातो आहे." तो म्हणाला.

आश्चर्यानं शिवने विचारले, "दिसलं का काही मग?"

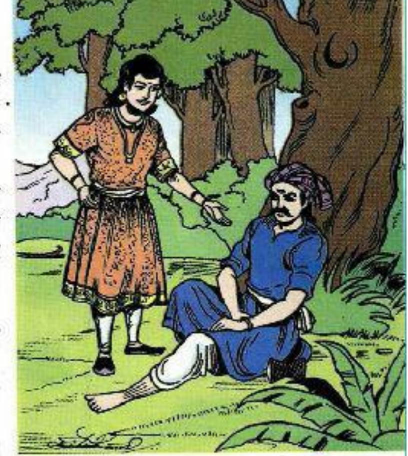
"हो, मला साफ दिसलं की जवळजवळ शंभर फूट खोल अफाट सोनं पडलेलं आहे. पण मी एकटा ते खोदून बाहेर काढू शकत नाहीय." नेत्र दुःखी आवाजात म्हणाला.

"काळजी नको करूंस! सगळं ठीकच होईल. पण आधी सांग की ही शक्ती कशी प्राप्त झाली?" त्याचं सान्त्वन करत शिव म्हणाला.

"एक मुनी एका झाडाखाली ध्यानस्थ होते. तेंव्हा त्यांच्यावर एका वाघाने झडप घेतली. मी आपल्या तलवारीने वाघाला मारून टाकले. अन् मुनीने प्रसन्न होअून मला ही दिव्यदृष्टी प्रदान केली."

"मग आता चिंता सोडून दे अन् माझ्याबरोबर चल. वेळ आली की सारं काही ठीक होईल." असे म्हणून शिवने नेत्रलाही आपल्या बरोबर घेतले.

पुढे गेल्यावर त्यांना एक शिकारी दिसला. त्याच्या हातात एक खेळण्यातले छोटेसे धनुष्य होते. तो झाडाखाली बसून कसला तरी विचार करत होता.

शिव त्याला म्हणाला, "मुलांच्या या छोट्या धनुष्यानं काय करतोस तू? यानं तर एकादा पक्षीही मारता येणार नाही!"

"अरे हे खेळातलं धनुष्य नव्हे, पण एक अद्भुत शक्तीवालं सचेतन धनुष्य आहे! बलवानात बलवान शत्रूलाही हे एका क्षणांत पराजित करू शकतं! बास, लक्ष्यावर मन एकाग्र करून, देवीचं ध्यान करून बाण सोडावा लागतो इतकंच." धनुष्याचा महिमा सांगत शिकारी बोलला.

"पण तुला हे दिव्यास्त्र कसं मिळालं? अन् तुझं नांव काय?" शिवने विचारले.

आपला परिचय देत शिकारी म्हणाला, "माझं नाव आहे बल. एक मान्त्रिक निष्पाप लोकांना फसवून दुष्ट शक्तींच्या सिद्धीसाठी त्यांचा बळी देत असे. मी त्याला फसवून देवीच्या पायावर त्याचाच बळी दिला. देवीने प्रसन्न होअून मला हे दिव्य धनुष्य

दिलं. पण याचा अुपयोग कसा करूं, हेच मला कळत नाही."

"चिंता सोड अन् चल माझ्याबरोबर." असे म्हणून शिवने बललाही बरोबर घेतले अन् चौघंही पुढे निघाले.

आणखी थोडं पुढे गेल्यावर त्यांना कठोर कर्ण नावाचा एक नरभक्षक राक्षस दिसला. रस्त्यावरून जाणाऱ्या लोकांना तो खाअून टाकत असे. शिव अन् त्याचे दोस्त पाहून तो आनन्दाने ओरडला, अन् दिशेने झेपावला.

शिवने पटकन् रागचा बाजा घेअून जोरजोरात बाजवायला सुरुवात केली. त्या कर्णकटु आवाजाने राक्षसाचं डोकं फुटू लागलं. पण शिव बाजवतच राहिला. शेवटी वेदनेने तळमळत राक्षस म्हणाला, "हा बाजा प्राणघातक आहे. तुला कुठून मिळाला हा? तावडतोब आवाज बन्द कर, तुझ्या पाया पडतो मी! मी आता तुम्हाला कुणाला खाणार नाही. आणि तू म्हणशील ते करीन."

बाजा बन्द करून शिवने राक्षसाला सोन्याच्या खाणीची जागा दाखवून तिथे खणून सोनं बाहेर काढायला सांगितलं. राक्षसानं आपलां सारं बळ एकवटून त्या खाणीतलं सगळं सोनं बाहेर काढून दिलं.

शिव नंतर आपल्या मित्रांसह सारं सोनं घेअून राजाला भेटला अन् ते त्याला भेट देअून म्हणाला की आवश्यकता पडेल तेंव्हा प्रजेच्या कल्याणासाठी आम्ही आणखीही सोनं भेट देअू शकतो.

राजा चन्द्रसेनने प्रसन्न होअून शिवला राजकीय सन्मान दिला! आणि राजभवनाच्या एका विशिष्ट अतिथीगृहात मित्रांसह त्याच्या रहाण्याची सोय केली.

तेव्हांच राजा चन्द्रसेनकडे शेजारच्या राजा श्रीचन्द्रकडून एक विचित्र प्रस्ताव आला. तिथल्या दूताने अशी खबर आणली की, एक तर राजा चन्द्रसेनने आपली राजकुमारी मधुमिता हिचा विवाह त्याच्या एकुलत्या एक पुत्राशी करून द्यायचे कबूल करावे; नाहीतर तो स्वतः शंभर हत्ती, दहा हजार घोडेस्वार अन् पन्नास हजार इतकं पायदळ घेअून शरचन्द्र देशावर आक्रमण करण्यासाठी येणार आहे.

ही बातमी ऐकून राजा चंद्रसेन फार घाबरून गेला. त्याची श्रीचन्द्रच्या मुलाशी मधुमिताचा विवाह करून द्यायची इच्छा नव्हती अन् त्याच्या विशाल सैन्याला तोंड देण्याइतकी त्याची तयारीही नव्हती. श्रीचन्द्रचा मुलगा विलासी, दुराचारी व अयोग्य होता. अन् मधुमिताच्या लायकीचा तर मुळीच नव्हता. पण दुसरीकडे त्याच्याकडे इतके सैन्यही नव्हते, त्यामुळे युद्ध करणंही शक्य नव्हतं. राजा किंकर्तव्यमूढ झाला.

महाराजा चन्द्रसेनने ही गोष्ट राणी व मधुमिता यांनाही सांगितली. मधुमिताकडून राजाची ही अडचण शिवलाही कळली.

शिव राजाला एकान्तात भेटून म्हणाला, "महाराज! अशा अपमानजनक स्थितीत कोणीही प्रतिष्ठित राजा आपल्या मर्यादेच्या रक्षणासाठी युद्धच करणं स्वीकारेल, मग परिणाम काही का होईना! प्रतिष्ठा संभाळून युद्धात मृत्यूला कवटाळणं, हे अपमानित जिण्यापेक्षा लाख वेळा श्रेयस्कर! मग ते कितीही सुखकर असलं तरी! तेंव्हा आता चिन्ता सोडून युद्धाची तयारी करा. अन् त्यांच्या दूताकरवी आपण युद्ध करायला तयार असल्याचं कळवा."

"शेजारचा राजा दुष्ट आहे, आसुरी प्रवृत्तीचा आहे - हे त्याच्या निरोपावरून स्पष्टच दिसतंय. त्यामुळेच त्याचा मुलगाही लम्पट, विलासी अन् दुराचारी निघालाय. माझी खात्री आहे की, या दिव्य धनुष्याच्या साह्याने दुष्ट शक्ती - मग त्या कितीही विशाल असल्या तरी - नक्कीच पराभूत होतील."

"आपलं सैन्य कितीही लहान असलं तरी, आपण ते माझ्याबरोबर पाठवा आणि राजभवनात निश्चिंतपणे रहा."

राजाची थोडीसी सेना अन् आपले मित्र बरोबर घेअून शिव युद्धासाठी निघाला.

शिवच्या हातातलं ते छोटं धनुष्य पाहून हत्तीवर बसलेला श्रीचन्द्र गडगडून हसला अन् म्हणाला, "अरे मूर्खा, मुलांच्या खेळातलं धनुष्य घेअून इथे कशाला आलायस? हे खेळाचं नव्हे, लढाईचं खरंखुरं मैदान आहे."

शिवने तेव्हांच मन शान्त करून देवीचं ध्यान केलं अन् एकाग्रचित्त होअून श्रीचन्द्रचं हृदय हेच आपलं लक्ष्य बनवलं अन् बाण सोडला!

बाणाने आपले काम अचूक केले. या आकस्मिक आघाताने राजा जखमी होअून हत्ती-वरून खाली कोसळता अन् गतप्राण झाला. इकडे रागने शत्रुसैन्यात घुसून आपला बाजा बाजवायला सुरुवात केली, कठोर कर्ण पळणाऱ्या शत्रु सैनिकांना पकडून गिळून टाकू लागला. युद्ध सुरू होण्यापूर्वीच श्रीचन्द्रच्या सैन्यात पळापळ झाली. 'शिव की जय' च्या घोषणा सर्वत्र निनादू लागल्या. युद्धात श्रीचन्द्रचा मुलगाही मारला गेला.

राजा चंद्रसेनने मोठ्या थाटामाटांत मधुमिताचा विवाह शिवशी करून दिला अन् जिंकलेलं शेजारचं राज्य जांवयाला आंदण दिलं. शिवने आपल्या मित्रांना निरनिराळे मन्त्री बनवलं अन् तो 'शिवसेन' नावाने प्रसिद्ध राजा झाला.

सृजनात्मक पद्धती

या स्तंभामधील वाक्प्रचार केन्द्रीय भावना बनवून गोष्ट लिहीण्याचा एक नमुना आमच्या बालवाचकांच्या मार्गदर्शनासाठी इथे दिला जात आहे.

कोल्ह्याला द्राक्षं आंबट

एका गावात रामनाथ नावाचा एक व्यापारी रहात असे. गावात त्याची चांगली प्रतिष्ठा होती. त्याला उपवर असणारी एक सुन्दर मुलगी होती - सुकन्या. खेड्यात राहिल्यामुळे ती जास्त शिकू शकली नव्हती, पण घरकामात मात्र ती खूपच तरबेज होती. रामनाथ व त्याची पत्नी दमयन्ती, आता तिच्या विवाहाबद्दल चिन्तित होते.

पूर्वी त्या गावात राहणारा, रामनाथचा एक मित्र श्यामसुंदर आपला व्यापार वाढवण्यासाठी शहरात जाऊन राहिला होता. त्याचा मुलगा मनोहर डॉक्टर बनून नोकरीसाठी परदेशांत गेला.

"तुमचा मित्र श्यामसुन्दर याच्या मुलाचा अजून विवाह झालेला नाहीय. असं ऐकलंय तोही मुलासाठी योग्य मुलीच्या शोधात आहे. तुम्ही का नाही त्याच्याशी बोलणी करत? मुलगा होतकरू आहे, डॉक्टर आहे, परदेशात नोकरी करतोय, असा मुलगा हातात मशाल घेऊन शोधायला गेलं तरी सापडायचा नाही. जमूनही जाईल एखाद्या वेळी! मुलगा-मुलगी लहानपणापासून एकमेकांना ओळखतही आहेत." रामनाथला रात्री चिन्तित पाहून दमयन्तीने सल्ला दिला.

रामनाथना विचार पटला. सकाळी उठून श्यामसुंदरला भेटायला तो शहरात गेला. श्यामसुन्दर एक दिवस मुलीला पहायला गावात आला. त्याला मुलगी पसन्त पडली. परन्तु घरी गेल्यावर त्याची बायको म्हणाली, "खेड्यातली ही मुलगी मनोहरबरोबर परदेशात जाऊन राहू शकेल? त्याला तर चांगली शिकली - सवरलेली शहरी मुलगी हवी. पहा, नंतर तिला सोडून-बिडून दिलं जाऊ नये! तसं झालं तर समाजात नाक कापलं जाईल आपलं!"

नंतर दोघांनी आपसात विचार करून रामनाथला पत्र लिहिलं की, मुलगा विदेशात कुणा मुलीशी आमच्या मनाविरुद्ध लग्न करू म्हणतोय म्हणून आम्हाला तुमच्या स्थळाशी कर्तव्य नाही.

हे ऐकून रामनाथचं मन खट्टू झालं. तो फारच काळजीत राहू लागला. गाववाल्यांनाही कानोकान बातमी कळली होती की, त्याच्या मुलीचं लग्न श्यामसुन्दरच्या मुलाशी ठरत आहे. आता गाववाल्यांना तो काय सांगणार? कसं तोंड दाखवणार?

सुकन्याही हे ऐकून खूष होती की आपलं लग्न मनोहरशी होणार, अन् त्याच्याबरोबर आपण परदेशात जाऊन रहाणार. पण आता ही बातमी कळून तिच्या मनालाही मोठाच धक्का बसला. पण पित्याला चिन्तित अन् त्रासलेला पाहून ती म्हणाली, "हे तर छानच झालं ना बाबा! की त्या लोकांनी 'नाही' म्हटलं. नाहीतर मीच म्हणणार होते की - मला मनोहरशी लग्न करायचं नाही, जो माणूस भाकरी मिळवण्यासाठी मातेसारखी असणारी आपली मातृभूमी सोडू शकतो, तो उद्या आपले आई-बाप आणि बायकोलाही सोडू शकेल. म्हणूनच ही काही काळजी करायची गोष्ट नव्हे, उलट खूष होण्याची आहे. याला तर तुम्ही भगवन्ताची कृपाच म्हणा!"

"हां,मुली, ही द्राक्षं आंबटच आहेत!" आपल्या छातीतली कळ दाबत अन् उसासा सोडत पिता म्हणाला.

५१ - युद्धाची तयारी

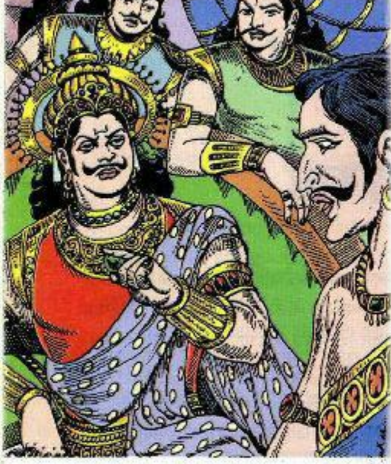
महाभारत

पांडवांच्या सेना कुरुक्षेत्रांत प्रवेश करताच सैनिक-शिबिरं बनवण्यासाठी अनुकूल जागा शोधली गेली. तिथे गवत, लाकूड आणि पाण्याची चांगली व्यवस्था होती. जवळ कुठे स्मशान, देवळं आणि ऋषींचे आश्रम नव्हते. कृष्ण आणि अर्जुन यांनी अनेक राजांना बरोबर घेऊन रथांतून शिबिर निर्मितीचा सारा प्रदेश हिंडून पाहिला. कांही कांही ठिकाणीं कौरव सैनिक गट बनवून बसले होते. कृष्णाने त्यांना हाकलून दिले.

धृष्टद्युम्न, सात्यकी व युयुधान यांनी शिबिर निर्मितीसाठी मापें घेतली. हिरण्वती नदीच्या किनाऱ्यावर पांडवांची शिबिरं तयार झाली. त्यांच्या चारी बाजू घेरून कृष्णाने मोठा खंदक खोदवला. पांडवांच्या शिबिरांसारखी शिबिरं इतर राजांसाठीही बनवली गेली. सर्वच शिबिरांमधे भोजन व पाण्याची सर्व व्यवस्था केली गेली. सैन्याबरोबर कित्येक हजार शिल्पकार व वैद्यही होते. कवच, आयुध, मध, तूप, धूप इत्यादींचे डोंगरासारखे ढीग लावले गेले. युधिष्ठिरने प्रत्येक शिबिरात जाऊन सारी व्यवस्था ठीक आहे की नाही हे स्वतः पाहून घेतले. पांडवांकडून शिबिर व्यवस्था झाल्याचं कळल्यावर त्यांचे मित्र राजे आपल्या दल-बलासह तेथे येऊन दाखल झाले.

तिकडे कृष्ण हस्तिनापुरहून निघाल्याबरोबर दुर्योधनाने कर्ण, शकुनी व दुःशासन यांना बोलावून म्हटले, "कृष्णाची तर अशीच इच्छा आहे की माझ्यात आणि पांडवांच्यात युद्ध व्हावं. तो पांडवांना माझ्याविरुद्ध भडकवील, आपल्याला

युद्धाची जंगी तयारी करायला हवी. तेव्हा तुम्ही लोक खूप जागरूकपणाने युद्धाची तयारी करून कुरुक्षेत्रावर शिबिरं तयार करवा. आपल्याला खाद्यपदार्थ ज्या मार्गाने मिळणार, ते शत्रुच्या ताब्यांत न जातील यासाठी आवश्यक तो अुत्तम पहारा बसवायला हवा. शिबिरांना आवश्यक सामानाबरोबरच आयुधंही भरपूर प्रमाणांत अुपलब्ध असावीत. लाखोंच्या संख्येनं पताका अन् ध्वजा तयार करवा. शिबिरांमधले रस्ते समतल बनवून घ्या. अुद्याच सैन्य इथून निघून शिबिरात पोचावे."

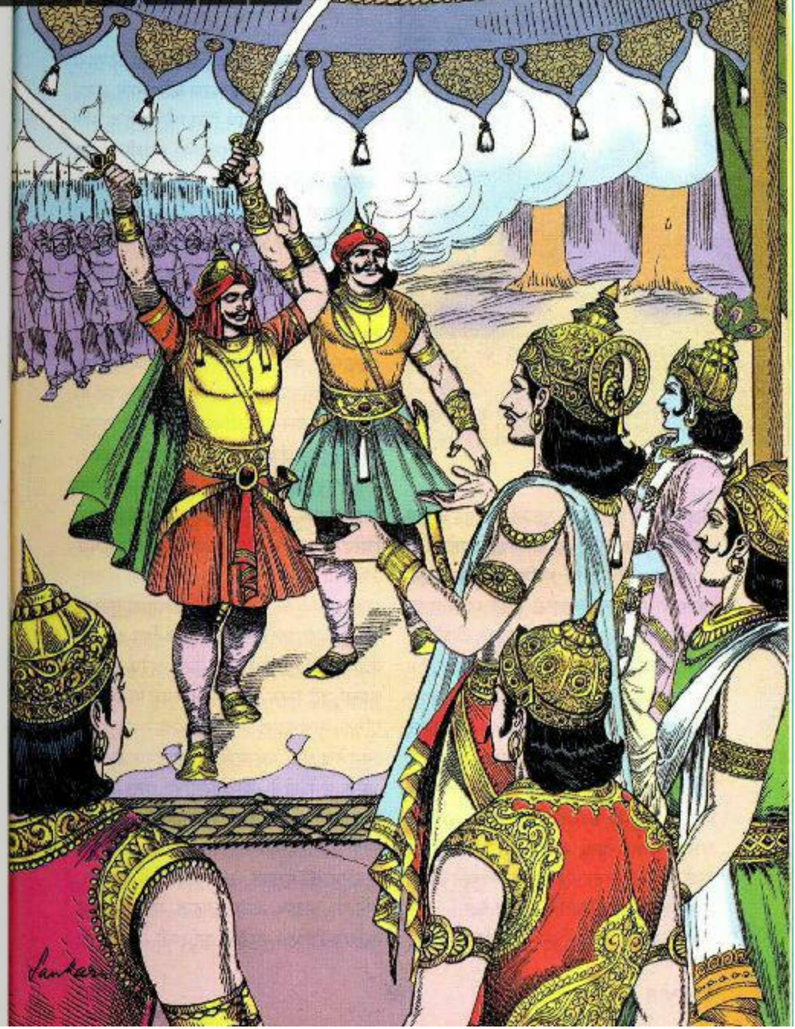
कौरवांची शिबिरंही तयार झाली. सैनिकांच्या आवाजांनी हस्तिनापूर दुमदुमलं. कौरवांचे सैन्य ही आपापल्या शिबिरात पोचले.

कौरवांना मारण्यासाठी सारे प्रयत्न करून चुकल्यावर शेवटी युधिष्ठिर चिन्तेत पडला. त्याने कृष्णाला विचारले, "कृष्णा, आपण करत असलेले प्रयत्न धर्मविरुद्ध नाहीत का? आपण आपलेच नातेवाईक, भाअू, आजोबा वगैरेंना मारून आपल्याच वंशाचा सर्वनाश करू पहात आहोत. हे धर्मसंमत आहे? आणखी या नरसंहारात कित्येक निर्दोष व्यक्तींचे प्राण जातील, कित्येक स्त्रिया विधवा होतील, कित्येक मातांची ओटी रिकामी होअून जाईल! यावर धर्मनीती काय म्हणते?"

यावर कृष्ण अुत्तरला, "आपल्याला राज्याचा हिस्सा दिला नाही तर आपण कौरवांशी समझोता करू शकणार नाही. अशा स्थितीत युद्ध अनिवार्य होतं. हे युद्ध न झालं, तर अधर्म आणि अन्याय वाढत राहील, अत्त्याचार आणि पाप वाढेल. हे युद्ध धर्म अन् न्यायाच्या रक्षणांसाठी आहे. हे धर्मयुद्धच आहे. आणि ते आपण टाळू शकणार नाही."

कृष्णाच्या तोंडून हे बोलणे ऐकल्यानन्तर युधिष्ठिरने युद्धाची घोषणा दिली. त्यामुळे सैन्यात अुत्साह संचरला.

यानन्तर युधिष्ठिर भीम व अर्जुन यांना म्हणाला, "वंशाचा विनाश रोखण्यासाठी आपण वनवास आणि अज्ञातवासही भोगला, असंख्य यातना झेलल्या. पण कौरवांनी आपल्या भावनांची किंवा वंश वाचवण्याच्या आपल्या प्रयत्नांची मुळीच कदर केली नाही. अुलट आपलं हे दौर्बल्य आहे असंच ते समजत राहिले. आपण त्यांचं प्रत्येक कपट अन् दुष्ट भावना विसरायचा प्रयत्न केला. परंतु सगळं व्यर्थ झालं. पण वंशाच्या विनाशाचा आता आपण जो प्रयत्न करत आहोत, तो सफल होणार हे निश्चित आहे. मला हे समजत

Restore

नाही कीं आपण आपले गुरुजन अन् वृद्धजनांचा वध करून कसला विजय मिळवणार आहोत?''

''आपली माता आणि विदुरकाकांनी आपल्याला ज्या हिताच्या गोष्टी सांगितल्या, त्यापेक्षा अन्य अुत्तम धर्म कोणता? द्रौपदीच्या अपमानाचा सूड घेण्यापेक्षां दुसरा कोणता चांगला धर्म आहे? अधर्म अन् अत्याचार नाहीसा करण्यापेक्षा श्रेष्ठ धर्म दुसरा कोणता? युद्धभूमीवर आता सैन्य समोरासमोर अुभं असताना क्षत्रियाला युद्धापेक्षा दुसरा चांगला धर्म कोणता? आपला मार्गदर्शक कृष्ण याच्या आदेशपालनापेक्षा मोठा धर्म कोणता? तेव्हां आता युद्ध नक्कीच अटळ आहे.'' भीम-अर्जुन एका सुरात म्हणाले आणि कृष्णाने त्यांच्या विचारांचे समर्थन केले.

दुसऱ्या दिवशी दुर्योधनाने त्याच्या पक्षाकडून लढायला आलेल्या अकरा अक्षौहिणी सैन्याचे त्यांच्या ताकदीनुसार वर्गीकरण केले. त्याने अुत्तम सैन्य पुढे, मध्यम शक्तीचं सैन्य मध्यभागी व दुर्बल सैन्य मागे अुभं केलं. तुटलेल्या रथांची दुरुस्ती करण्यासाठी लाखोंच्या संख्येनं लाकडं तयार ठेवली. सर्व रथांमधे तुणीर व बाण ठेवले गेले. तऱ्हेतऱ्हेची आयुधं, तेलं अन् अन्य सामग्री एकत्र जमवली.

यानन्तर दुर्योधनने आपल्या अकरा अक्षौहिणी सैन्यासाठी अकरा सेनापति नियुक्त केले. ते होते- कृपाचार्य, द्रोण, शल्य, सैंधव, सुदक्षिम, कृतवर्मा, अश्वत्थामा, कर्ण, भूरिश्रवस, शकुनी आणि बाल्हिक.

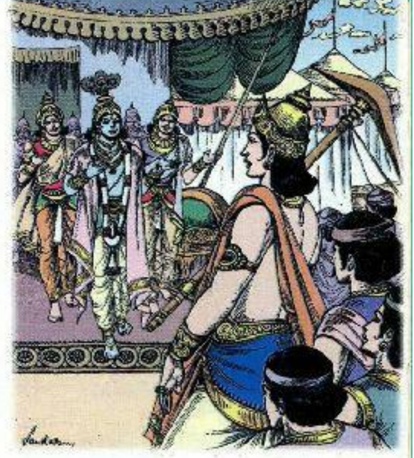
भर सभेत अशा प्रकारे अक्षौहिणी-पतींची नियुक्ती केल्यानन्तर दुर्योधनने भीष्मांकडे वळून, हात जोडून त्यांना नमस्कार केला आणि म्हटले, ''महात्मन्! कितीही का मोठं सैन्य असेना, योग्य सेनापतीच्या अभावी ते मुंग्यांच्या वारुळाप्रमाणे चिरडलं जाईल. निरनिराळ्या सेनापतींमधे आपसांत स्पर्धा होईल, पण मैत्री नाही होणार! प्राचीन काळी हैहय क्षत्रियांशी ब्राह्मणांनी युद्धाची घोषणा केली. त्यांच्या बरोबर राहून वैश्य अन् शूद्र वंशीयांनीही हैहयांशी युद्ध केलं. अनेक लढाया झाल्या, तरी अल्पसंख्यांक हैहयांचाच विजय होत राहिला. याचं कारण असं की, त्यांचा एकच समर्थ असा नेता होता. पण बाकी तीन वर्णांच्या सैन्याचे अनेक नेते होते. या रहस्याचा पत्ता लावून ब्राह्मणांनीही एका समर्थ व्यक्तीला नेतृत्व देअून हैहयांवर विजय मिळवला. आपण तर नीतिशास्त्रात शुक्रासारखे आहात, आमचे हितैषी आहात, धर्मात्मा आहात, अजेय आहात. म्हणून माझ्या सगळ्या सैन्याचे तुम्हीच अधिपती बना आणि इन्द्राने देवांचं जसं रक्षण केलं, तसं आपण आमचं रक्षण करा.''

दुर्योधनाच्या सगळ्या सैन्याचा सेनापती बनण्यासाठी भीष्मांनी दोन अटी घातल्या - एक म्हणजे, पांडवांपैकी कोणाचीही मी हत्या करणार नाही. अन् दुसरी म्हणजे कर्ण युद्धक्षेत्रात असेपर्यन्त मी युद्ध करणार नाही; कारण तो नेहमी माझ्याशी ईर्ष्या करतो. म्हणून कर्णानं प्रथम युद्धक्षेत्रावर यावं किंवा मी तरी.''

भीष्माच्या तोंडून हे बोलणे ऐकून कर्ण दुर्योधनाला आश्वासन देत म्हणाला, ''राजा, भीष्म जिवन्त असेपर्यन्त मी रणक्षेत्रावर पाअूल ठेवणार नाही.''

यानन्तर दुर्योधनाने शास्त्रविधीप्रमाणे भीष्माला प्रधान सेनापती म्हणून अभिषेक केला. तेव्हां त्याच्या बरोबर त्याचे भाअू अन् सैन्यही कुरुक्षेत्राकडे चालू लागले.

बलरामने ऐकले की युद्ध सुरू होणार आहे. म्हणून काही यादव वीर बरोबर घेअून तो पांडवांच्या शिबिरात आला. सर्व राजे, पांडव आणि कृष्णानेही अुठून आदरपूर्वक त्याचे स्वागत केले. बलरामने राजा विराट, द्रुपद इत्यादींना नमस्कार केला. नंतर एका आसनावर बसून तो म्हणाला, ''लवकरच महाभयंकर युद्ध अन् प्रजेचा विनाश होणार आहे. हे टाळायचा कांही अुपायही दिसत नाही. मी अशी इच्छा करतो की या युद्धांत तुम्ही कोणीही विकलांग न होता किंवा न मृत्यू पावता सहीसलामत परत यावं. आम्हाला पांडव जसे नातेवाईक आहेत, तसेच कौरवही आहेत. मी कृष्णाला अनेकदा दोन्ही पक्षांकडे समान दृष्टीनं पहायला सांगितलं. पण

कृष्णाला अर्जुन आपल्या प्राणांपेक्षाही प्रिय वाटतो. म्हणून त्यानं माझं ऐकलं नाही. भीम अन् दुर्योधन दोघंही माझे प्रिय शिष्य आहेत. दोघांनी माझ्याजवळ गदायुद्धाचं शिक्षण घेतलंय. या युद्धांत कृष्णाच्या साह्याने पांडवच नक्की जिंकणार आहेत. पण मला कौरवांचा विनाश पाहवणार नाही. म्हणून मी सरस्वती किनारीच्या तीर्थस्थानांचं भ्रमण करणार आहे.''

असे सांगून बलराम निघून गेला. त्याच वेळी रुक्मिणीचा भाअू रुक्मी एक अक्षौहिणी सैन्यासह पांडवांकडे आला. युधिष्ठिराकडून अतिथी-सत्कार झाल्यानन्तर तो भर सभेत अर्जुनाला म्हणाला, ''अर्जुन, युद्धात तुला माझी गरज असेल तर सांग. मी तुझ्या शत्रूंचा समूळ नाश करीन. माझ्या पराक्रमापुढे कोणीच टिकू शकत नाही. या सर्व

राजांना इथून जरासुद्धा हलायची जरूर नाही. कृपाचार्य अन् द्रोणाचार्यांचाही वध करून मी तुला तुझं राज्य परत देववीन."

यावर हसून अुत्तर देत अर्जुन म्हणाला, "हे वीरश्रेष्ठा, युद्धाचं नाव ऐकून मी भिण्याचा प्रश्नच नाही - कुणाचीही मदत न घेता मी एकट्याने गंधर्वांपासून दुर्योधनाचं रक्षण केलं. खांडव वनाचं दहन केलं. कौरव सेनेकडून विराटाच्या गायी सोडवल्या. तुला मदत करायची असेल, तर दुसऱ्या कुणाला कर. नाहीतर नुसताच आमच्याबरोबर राहून मी कसं युद्ध करतो ते पहा."

नंतर आपलं भारी सैन्य घेअून रुक्मीने दुर्योधनाकडे जाअून अशीच आत्मप्रशंसा आरंभली. तेंव्हा दुर्योधनानेही त्याची मदत नाकारली अन् रुक्मी आपल्या सैन्यासह आपल्या देशी परतला.

अशा प्रकारे बलराम अन् रुक्मी कुरुक्षेत्रावरच्या या युद्धातून वगळले गेले. बाकी सर्व राजांनी कोणा न कोणाच्या तरी पक्षाकडून लढाई केली.

तिकडे हिरण्वतीच्या किनारी शिबिरात रहाणाऱ्या पांडवांकडे दुर्योधनाने शकुनीपुत्र अुलूक याला आपला दूत म्हणून पाठवले. त्याच्या करवी त्याने युधिष्ठिर, कृष्ण, भीमार्जुन अन् नकुल - सहदेव यांना दंभपूर्ण संदेश पाठवला.

"युधिष्ठिर, तू रुद्राक्ष धारण केलेल्या मांजरासारखा आहेत. तुझा जप म्हणजे बोकेसंन्यासीपणा आहे. जगाला धोका देण्यासाठीच तू वेद आणि सहनशीलता ग्रहण केली आहेस. अजूनतरी क्षात्रधर्माचं पालन करून युद्धांत अुतर! तू माझ्याकडे फक्त पाच गावं मागितलीस. पण ती द्यायला नकार देअून मी तुला युद्धाला प्रवृत्त केलंय. म्हणून आता तरी युद्ध करच!"

"हे कृष्णा, तू आमच्या सभेत कांही जादू करून एक विचित्र रूप दाखवलंस. त्याच रूपांत तू युद्धक्षेत्रांत माझ्या समोर ये. योद्धे असली माया बघून क्रुद्ध होतात, घाबरत नसतात! तू बढाई मारलीस की युद्धात पांडवांना विजयी बनवून तू त्याला राज्य परत देणार आहेस. तेव्हां दाखवच आता तसं करून!"

"भीमा, तू खादाड आहेस फक्त ! युद्ध करण्यायोग्य नाहीस. मी आपल्या प्रतापानं तुला विराटाचा स्वयंपाकी बनवलं. तू प्रतिज्ञा केलीस की धृतराष्ट्राच्या सर्व पुत्रांना तू युद्धांत पराजित करशील. ती प्रतिज्ञा पाळूनच दाखव."

अशाच प्रकारे दुर्योधनाने अर्जुन, नकुल, सहदेव व धृष्टद्युम्न यांना संदेश पाठवले. अुलुकने

ते त्यांना पांडवांच्या शिबिरात ऐकवले. दुर्योधनाचा संदेश ऐकून सर्वांनाच खूप राग आला. तेव्हां ते अुलूकला म्हणाले, "तू जाअून दुर्योधनाला सांग कीं, तो आम्हाला युद्ध करण्यासाठी भडकवत आहे. त्याची इच्छा नक्कीच पूर्ण केली जाईल."

अुलूकला पाठवून दिल्यानन्तर युधिष्ठिर व धृष्टद्युम्न यांनी आपल्या वीरांना कौरव योद्ध्यां विरुद्ध नियुक्त केले. कर्णासाठी अर्जुन, दुर्योधना-साठी भीम, शल्यासाठी धृष्टकेतु, कृपाचार्यांसाठी अुत्तमौजा, अश्वत्थामासाठी नकुल, कृतवर्मासाठी शैब्य, सैंधवसाठी युयुधान, भीष्मांसाठी शिखण्डी, शकुनीसाठी सहदेव, वृषसेनसाठी अभिमन्यू, त्रिगर्त राजांसाठी अुपपांडव अन् द्रोणांसाठी तो स्वतः तयार झाला.

अशा प्रकारे कौरव सेनेच्या योद्ध्यांसाठी आपल्या सेनेतले प्रतियोद्धे नियुक्त करून धृष्टद्युम्नाने पांडवसेनेची व्यूहरचना केली. त्याच्या मताप्रमाणे अभिमन्यू हा अर्जुनापेक्षाही सरस योद्धा होता.

तिकडे कौरव सेनेचे नेता भीष्म यांनी दुर्योधनाच्या मागणीवरून दोन्ही दलांच्या महावीरांची श्रेणी अशाप्रकारे ठरवली - कौरवसेनेत कृतवर्मा, शल्य, सैंधव, कृपाचार्य, अश्वत्थामा, द्रोण, बाल्हिक इत्यादी अतिरथी अन् अुत्तम कोटीचे वीर आहेत. अश्वत्थामाला आपल्या प्राणांचा फार मोह आहे. हा दोष नसता, तर दोन्ही सैन्यात मिळून त्याच्यासारखा अुत्तम वीर अन्य कोणीही नसता. वृषसेन अन् अलंबुस नावाचा राक्षस हे महारथी आहेत. सुदक्षिण, नील, शकुनी, विंद, अनुविंद इत्यादी एकरथी आहेत. कर्णाने आपली कवच कुंडलं घालवली आहेत आणि शापाची धनी झालाय म्हणून त्याला रथी लोकांच्या श्रेणीत बसवणं शक्य नाही. म्हणून तो अर्धरथी आहे.

पांडवांच्या सैन्यात, पाचही पांडव अतिरथी आहेत. त्यांच्यात अर्जुन हा अुभय सेनांमधे असामान्य योद्धा आहे. त्याला तोंड देअून लढण्याची शक्ती केवळ भीष्म व द्रोण यांच्यात आहे. पण ते दोघेही वयोवृद्ध आहेत. अभिमन्यू, सात्यकी, अुत्तमौजा, युधामन्यू, शिखण्डी, धृष्टद्युम्न, त्याचा भाअू सत्यजित, घटोत्कच हे सर्वजण अतिरथी आहेत. पाचही अुपपांडवांना महारथी म्हणूं शकूं. तसेच विराट, द्रुपद, शिशुपालपुत्र धृष्टकेतु इत्यादी महारथी आहेत.

क्रमशः

गोष्ट माहीत नसणारा

एका गांवात एक खेळणीं बनवणारा जिनकर राहात होता. त्याचं नांव होतं शिवराम. हरतऱ्हेची मातीची खेळणी बनवण्यांत तो हुशार होता. त्याच्या खेळण्यांत सर्व प्रकारचे पशुपक्षी, देवीदेवता व माणसें असत. त्याची खेळणीं अगदी सुरेख आणि हुबेहुब दिसत. सणासुदीच्या वेळीं तो आपली खेळणीं जत्रेत विकायला नेत असे. आता दोन महिन्यानंतर दसरा येणार होता म्हणून त्याने बरीच खेळणीं बनवली व ती सुंदर रंगांत रंगवली. जेव्हां दसरा जवळ आला तेव्हां एका मोठ्या हाऱ्यांत सारी खेळणीं नीट रचून तो आजूबाजूच्या गांवांत विकायला गेला.

गांवोगांव हिंडून तो वस्तीकडे जायला लागला तोंवर अंधार पडला. जवळपास एखादी वस्ती दिसेना कीं एखादे गांव. अंधारात तो तसाच चालत राहिला. दूरवर दिव्याचा मंद प्रकाश त्याला दिसला तेव्हां त्याच्या जीवात जीव आला.

एका घरांत हा दिवा तेवत होता. त्या घराजवळ शिवराम आला तेव्हां तिथे त्याला एक म्हातारा दिसला. शिवरामने त्याला विचारले, "बाबा, मी खूप लांबून आलो आहे. वाटेंतच अंधार पडला, मी इथें सकाळपर्यंत थांबलो तर चालेल कां?"

"त्याला काय झालं? तो हारा तिकडे बाजूला ठेव आणि इथें येऊन बैस. गप्पा मारण्यांत माझाही वेळ जाईल. मी आता स्वयंपाकाला सुरवात करतो आहेच. दोघं मिळून जेवूं या."

शिवराम एकदम खूष झाला. म्हातारबाबा भला माणूस दिसतोय. कुठल्यातरी झाडाखाली दगडमातींत झोपावं लागलं असतं ते टळलं. इतकंच नाही तर बाबांच्या मेहरबानीमुळें भोजनदेखील मिळणार होतं.

मनातल्या मनांत तो बाबांची तारीफ करीत होता वा आपल्या नशिबाला दाद देत होता.

बाबा स्वयंपाकघरांत गेला व लवकरच परत आला. "मी चूल पेटवलीय, आता लौकर जेवण तयार होईल. तोपर्यंत एखादं गाणं तरी ऐकव." शिवरामच्या समोर बसत तो म्हणाला.

"मला गाणंबिणं येत नाही" शिवरामने

पंचवीस वर्षांपूर्वी चान्दोबात प्रकाशित झालेली कहाणी

सांगितलं.

"अरे, तुला गाणं. येत नाही? बरं, मग एखादी गोष्ट तरी सांग" बाबा बोलला.

"मला गोष्टीदेखील येत नाहीत." शिवराम म्हणाला.

बाबा चिडला आणि एकदम उठून म्हणाला, "गाणं म्हणता येत नाही, गोष्ट सांगता येत नाही..... आता मी तुला क्षणभरदेखील इथें थांबूं देणार नाही. चल हो बाहेर!"

शिवराम चक्रावला. म्हातारबाबाचं वागणं त्याला फार विचित्र वाटलं. इतका वेळ तो ज्याला देवदूतासारखा समजत होता, तो आता त्याला सैतानासारखा वाटायला लागला. आपल्या कमनशिबाबद्दल त्याला वाईट वाटलं. शिवरामला जर गाणं किंवा गोष्ट ऐकवता आली असती तर ही समस्या उद्‌भवली नसती. पण आता काय करायचं? तो आपला खेळण्यांचा हारा घेऊन बाहेर पडला. त्याला वाटलं बाबा परत बोलावेल. पण म्हातारबाबांनी तसं कांही एक केलं नाही.

शिवरामला पुढें जाण्याची इच्छा नव्हती. कारण रात्रींच्या अंधारात वाट चुकण्याची भिती होतीच. म्हणून ज्या गांवातून तो या बाजूला आला होता, त्या गांवातच कुणाच्यातरी घरी रात्रीपुरतें थांबायचे असे त्याने ठरवले.

खेळण्यांचा हारा डोक्यावर ठेवून तो आल्या वाटेने परत फिरला. थोड्या अंतरावर गेल्यानंतर रस्त्यालगतच कडेला चुलीवर कुणीतरी कांही शिजवत ठेवलेले त्याला दिसले. अंधारामुळे त्या व्यक्तीचा चेहरा नीट दिसत नव्हता.

"तूच शिवराम आहेस ना? ही पळी थोडा वेळ या हंडयात फिरवत राहा बरं. मी आत्ता येतो" त्या व्यक्तीने सांगितलं.

कोण होता तो कुणास ठाऊक! त्याने आपल्याला ओळखलं कसं हे कांही शिवरामला कळलं नाही. त्याने दिलेली पळी घेऊन तो हंड्यामधे फिरवत राहिला. काय त्यांत शिजत ठेवलं होतं कोण जाणे. पण हंडाभर पदार्थ शिजत होता आणि खाणारी व्यक्ती तर एकटीच होती तिथे. शिवरामला वाटलं की आपल्यालाही जेवण मिळणार आहे.

पळी देवारी व्यक्ती जी निघून गेली. ती येण्याचं चिन्ह कांही बराच वेळ दिसेना. "अरे .... भाऊ....." शिवरामने हांक मारली, पण कांही उत्तर मिळाले नाही.

"कां? इकडेतिकडे काय बघत राहिला आहेस? पळी कां हलवत नाहीस?" चुल्यावरच्या हंड्याने विचारलं.

शिवराम घाबरला आणि पळी खाली फेकून देऊन उभा राहिला. आपण भुतांच्या तावडीत

कसेही खूष

एकदां कांही साधूंचा जथा फिरताफिरता एका गांवात पोंचला. गांवाच्या वेशीवर त्यांनी आपले तंबू ठोकले. त्यांच्याबरोबर वीस दुभत्या गायी होत्या. त्या गाईंची ते आनंदाने सेवा करत. दूध, दही तूप, खीर भरपूर खात आणि देवाचे भजन कीर्तन करण्यांत गुंग असत.

गांवातल्या कांही टवाळ मुलांना साधूंची ही आनंदी वृत्ती रुचली नाही. साधूंना त्रास देण्याच्या हेतूने एका रात्री त्यांनी त्यांच्या सगळ्या गायी गांवात आणून लपवून ठेवल्या. सकाळीं उठल्यानंतर साधू कसे चिडतील ते पाहाण्यासाठी ही तरुण मंडळी दूरवर लपून बसली. सकाळी जेव्हां साधूंना गाई दिसेनात तेव्हां ते फार खूष झाले. आनंदाने ते गाऊं नाचूं लागले आणि देवाचे आभार मानूं लागले. "देवा, तूं धन्य आहेस! आमचे झेंगट दूर केलेस. उद्यांच आम्ही आता आपल्या दर्शनासाठीं बद्रीनाथ - केदारनाथाच्या यात्रेला जायला निघूं."

तरुणांना वाटलं कीं गाईंमुळे हे साधू जर त्रासलेले आहेत तर त्यांचा त्रास वाढवण्यासाठीं त्यांना आणखी गाई द्याव्यात. त्या रात्री साधूंच्या गाईंबरोबर आणखी वीस गाई आणून त्यांच्या डेऱ्याजवळ बांधल्या.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं साधूमंडळी उठली व आनंदाने नाचूं गाऊं लागली. पुन्हांपुन्हां देवाचे आभार मानत म्हणूं लागली, "धन्य हो प्रभु! तुझी कृपा असीम आहे. दुप्पट लक्ष्मी दिलीस तूं! आता आम्हाला भरपूर दूधतूप मिळेल. आम्ही इथेंच राहून तुझे भजनकीर्तन करीत राहूं. जशी तुझी इच्छा!"

हे पाहून गांवातले वात्रट तरुण बेचैन झाले. हे साधू कुठल्याही परिस्थितीत खूष रहातात हे पाहून ते जास्त च हैराण झाले नि वैतागले.

सांपडलोय असं त्याला वाटलं.

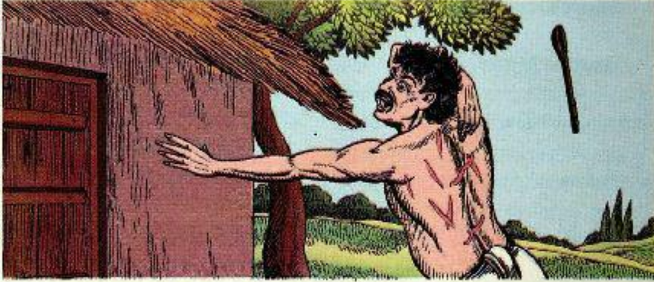
"इतकी मिजास?" असं म्हणत पळी जमिनीवरुन उठली व त्याच्या डोक्यावर जोरात आपटूं लागली.

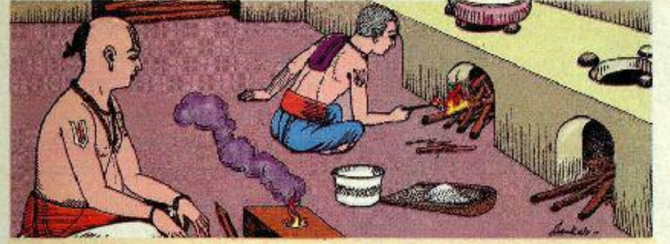
शिवराम जास्तच घाबरला. इतका घाबरला की त्याला आपल्या हाऱ्याचीदेखील आठवण झाली नाही. पाठीला पाय लावून तो धूम पळत सुटला. पळी त्याचा पाठलाग करुं लागली व त्याच्या पाठीवर आपटूं लागली.

सुदैवाने रस्त्यांत शिवरामला एक घर दिसले. त्या घराचे दार उघडे होते. आंत घुसून त्याने दार बंद केले, व मागे वळून पाहिले तो काय, ते त्या म्हातारबाबाचे घर होते.

"काय रे झालं? इतका कां घाबरला आहेस?" म्हाताऱ्याने विचारलं.

जे घडलं ते शिवरामने म्हातारबाबाला सांगितलं. ते ऐकून बाबा खूष झालेला दिसला. "जर हीच गोष्ट अगोदर सांगितली असतीस तर मी तुला बाहेर घालवलं नसतं. स्वयंपाक तयार आहे ..... आता आपण जेवूं या." त्याने शिवरामला म्हटलं.

लांकडी दिवा

उपाध्यायजी जनार्दनस्वामींच्या मंदिरात पुजारी होते आणि ते विष्णुस्तोत्राचे पारायण करीत असत. देवाच्या पूजेनंतरचा खास नैवेद्य ते स्वतः बनवत व त्यासाठीं स्वयंपाकघरांतली चूलही ते स्वतः पेटवत असत. अग्नी प्रज्वलित करण्यासाठीं त्यांनी जुन्या लांकडी दिव्याऐवजीं शमीच्या लांकडाचा खास दिवातयार केला होता, व त्यांतून अग्नि निर्माण करण्यासाठी लागणारी अरणीदेखील केली होती.

उपाध्यायजी एक प्रौढ ब्रह्मचारी होते. ते देवस्थानच्या धर्मशाळेंत राहात व तिथल्याच पाकशाळेंत भोजन करत.

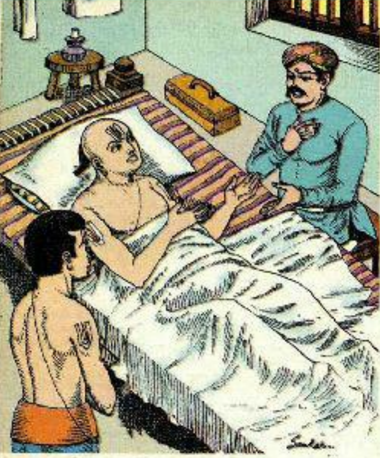
त्यांच्या सोबत बारा वर्षांचा एक अनाथ मुलगा राहात होता. तो त्यांना प्रत्येक कामांत मदत करीत असे व वेळ मिळेल तेव्हां त्यांच्याकडून वेदमंत्र शिकत असे.

एकदा उपाध्यायजी आजारी पडले. त्यांना तपासण्यासाठी एका वैद्यांना बोलावणे गेले. वैद्यांनी उपाध्यायजींची नाडी पाहून सांगितले, "विशेष कांही झालेलं नाही. दोन दिवस विश्रांति घेतलीत की तुम्ही ठीक व्हाल. मात्र डोक्यावर पाणी पडणार नाही याची काळजी घ्या." त्यानंतर "पुन्हां येईन" असं म्हणून वैद्य निघाले.त्यावर उपाध्यायजी हंसत म्हणाले, "अहो, वैद्याने आणि कर्ज घेणाऱ्याने 'पुन्हां येईन' असं न म्हणता, "जातो" असं म्हणूनच निरोप घ्यायला हवा."

वैद्यांना त्यांचे हे बोलणें आवडले नाही. त्यांच्या अहंकाराला धक्का बसला होता, व त्यांना तो अपमान वाटला. त्यांनीही हंसत, उपरोधिक स्वरांत सांगितलं, "सर्वांना शकुनअपशकुन सांगणारी पाल स्वतःच खाली आंबोणांत पडते. सर्वांचे रक्षण करणाऱ्या जनार्दनस्वामींचे तुम्ही पुजारी आहात. तुम्ही त्यांनाच मंदिरातून बोलवून घ्यायला हवं होतं. म्हणजे मला "पुन्हां येईन" म्हणण्याची जरुर भासली नसती."

वैद्यांच्या उपहासामुळें उपाध्यायजी दुखावले व म्हणाले, "भगवान तर सर्वव्यापी आहे. तो फक्त मंदिरात राहातो ही तुमची कल्पना चुकीची आहे. आमचा विश्वास आहे की परमेश्वर सर्वत्र हजर असतो. आपणच आपल्या सोयीनुसार त्यांना एका

नरहरी शास्त्री

जागी प्रस्थापित करतो, मूर्त स्वरुपांत आकार देतो. म्हणजे आपले सुखदुख आणि पापपुण्याचा झाडाझडती त्यांच्याजवळ देता येते. त्यामुळें आपल्या मनाला शांती मिळते. ज्यांचा देवावर गाढ विश्वास आहे, त्यांना तो कोणत्या ना कोणत्या रुपांत येऊन मदत करतोच."

उपाध्यायांचा हा उपदेश वैद्यबुवांना मुळींच पटला नाही. अपमानाची वेदना त्यांच्या मनांत अजून ठुसठुसत होती. पुन्हां उपरोधाने ते म्हणाले, "तुमचा वेदांत ऐकायला चांगला वाटतो, पण व्यवहारांत कांही उपयोगी नाही. तो ऐकून तुम्हाला किंवा मला जेवायला कांही मिळणार नाही. तेव्हां बराय, मी जातो."

एवढं बोलून ते जोरांत वळले व जायला निघाले, तेव्हां मंदिरातल्या एका खांबावर त्यांचे डोके आपटले व ते खाली पडून बेहोश झाले. आंबोणांत पडणाऱ्या पालीची गोष्ट त्यांच्यावरच उलटली. उपाध्यायांनी त्यांच्या सोबत असलेल्या मुलाच्या मदतीने त्यांच्यावर उपचार केले. वैद्यराज हळूंहळू शुद्धीवर आले.

सावध झाल्यानंतर ते मोठ्या नम्रतेने म्हणाले, "उपाध्यायजी, असं वाटतं कीं प्रत्येक घटनेच्या मागे कांही ना कांही कारण अवश्य असते. आता मला पटलं की सोन्याच्या थाळीलादेखील दुसऱ्याच्या मदतीची जरूर भासते. मी स्वतः वैद्य असूनदेखील स्वतःची रोगचिकित्सा करूं शकलो नाही. परंतु त्यामुळें वैद्यकशास्त्र कांही निरुपयोगी ठरत नाही."

या प्रसंगानंतर उपाध्यायांची प्रसिद्धी वाढली. सर्वजण म्हणूं लागले की उपाध्यायजी मोठे चमत्कार करूं शकतात. लांकडी दिव्यांतून फक्त तेच अग्नी प्रज्वलित करूं शकतात. आणि जर एखाद्याने त्यांचा अनादर केला तर जनार्दनस्वामी त्याला शिक्षा करतात.

यामुळें उपाध्यायजींच्या मनांत अहंकार निर्माण झाला. ते स्वतःला खरोखरच महान समजूं लागले.

एक दिवस मोठे वादळ झाले व त्यांत देवालयाचा ध्वजस्तंभ खाली पडला. गांवकऱ्यांनी यथाशक्ती पैसे जमवले व ध्वजस्तंभ पुन्हां उभारण्यासाठी एक शुभमुहूर्त नक्की केला. त्या मुहूर्ताला अजून दहा दिवस अवकाश होता. तितक्यांत उपाध्यायांना बातमी कळली कीं दुसऱ्या एक गांवातला त्यांचा जवळचा नातलग मरण पावला आहे. उपाध्यायांखेरीज त्याला इतर कुणीही आप्त नव्हता. त्यामुळें त्याचे अंतिम संस्कार करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर आली.

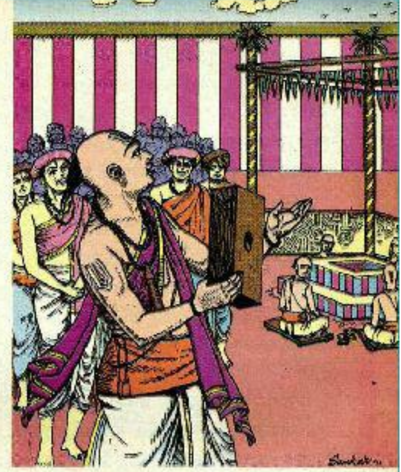
इकडे तर दहाव्या दिवशीं ध्वजस्तंभाची प्रतिष्ठापना करायची होती. आणि त्याच्यासाठी लांकडी दिव्यांतूनच अग्नी निर्माण करायचा होता. नेमक्या त्याच दिवशी त्यांना त्या आप्ताचे श्राद्धविधी करावे लागणार होते.

उपाध्यायजी त्यांच्या छोट्या शिष्याला घेऊन त्या दुसऱ्या गांवी गेले व त्यांनी अंत्यविधी पार पाडले. नंतर दहाव्या दिवसाच्या श्राद्ध विधीसंबंधीचे क्रियाकर्म करण्याची संथा त्या मुलाला समजावली व ते आपल्या देवालयांत परत आले. दुसऱ्या गांवात दहा दिवस राहाण्याचे, व अकराव्या दिवशी श्राद्धाचा विधी पुरा करण्याचे वचन त्या मुलाने त्यांना दिले होते. हे सर्व विधी त्याने आपल्या पित्यासाठी करावेत इतक्या श्रद्धेने केले व तो उपाध्यायांकडे परतला.

त्या दिवशी मध्यरात्री ध्वजस्तंभाच्या प्रतिष्ठापनेचा मुहूर्त होता. साऱ्या गांवात उत्साहाचे वातावरण होते. सगळी जय्यत तयारी होती. ऋत्विजांनी यज्ञकुंड तयार केलेले होते. लांकडी दिव्यातून मंत्रोच्चाराबरोबर त्यांत अग्नी प्रज्वलित करायचा होता.

उपाध्यायांनी आपल्या हातांत त्यांचा खास लांकडी दिवा घेतला व ते म्हणाले, "स्थळपुराणांत सांगितलं आहे की नारदाने त्रेतायुगात याची प्रतिष्ठापना केली होती. पहा, आज पण ते इथें आपली वीणा झंकारत येत आहेत. जेव्हां मी अग्निदेवाला आवाहन करीन तेव्हां ऋत्विजांच्या मंत्रोच्चाराबरोबर देवतादेखील इथें प्रकट होतील." असं म्हणून उपाध्यायांनी दिवा अरणीने घासायला सुरवात केली.

एरवीं, इतर दिवशी ते अगदी सहजपणे दिवा घासून काष्ठाग्नि निर्माण करीत असत. परंतु आज मात्र बराच वेळ प्रयत्न करुनदेखील ज्योत उजळेना

शेवटीं थकून, निराश होऊन ते तिथून बाजूला सरले.

त्यानंतर तिथें उपस्थित असलेल्या वेदपंडितांनीही प्रयत्न केला पण त्यांना यश आले नाही. गावांतलया पुण्यवंत मानल्या जाणाऱ्या व्यक्तींनीही प्रयत्न केले, पण व्यर्थ!

उपाध्यायांच्या डोळ्यांत अश्रू तरळले. त्यांना अतिशय वाईट वाटले. त्यांच्या मनांत आले." हे प्रभो, माझी कांही चूक झाली आहे कां? मला क्षमा कर. या घोर अपमानांतून या तुझ्या सेवकाला वाचव भगवंता!"

त्यांचा छोटा शिष्य त्यांच्यासमोर येऊन म्हणाला, "गुरुजी, मी प्रयत्न केला तर चालेल कां?"

"अरे, तूं तर माझ्या मृत बंधूच श्राद्ध केलं आहेस. तेव्हां आता वर्षभर तुला यज्ञकर्मात भाग घेता येणार नाही." असं म्हणून उपाध्यायांनी

त्याला दिव्याला हात लावूं दिला नाही.

त्यावर एक वेदसंपन्न शास्त्री म्हणाले, "या लहान मुलाने खऱ्या ब्राम्हणाचं कर्तव्य पार पाडलं आहे. मृताचे संस्कार हाही एक यज्ञच आहे. व त्यामुळें ह्या मुलाची पुण्याई वाढली आहे."

तेव्हां उपाध्यायजी नम्रतेने म्हणाले, "खरोखर, मी तर विसरलोच होतो. कीं मानवसेवा म्हणजेच माधवसेवा आहे. प्रेतसंस्कारकर्म कोटीयज्ञां इतकंच महान आहे. धन्य आहे हा बालक. मला गर्व होता कीं फक्त मीच हा दिवा लावूं शकतो. परमेश्वराने माझे डोळे उघडले. हा मुलगा जरूर प्रयत्न करुं दे."

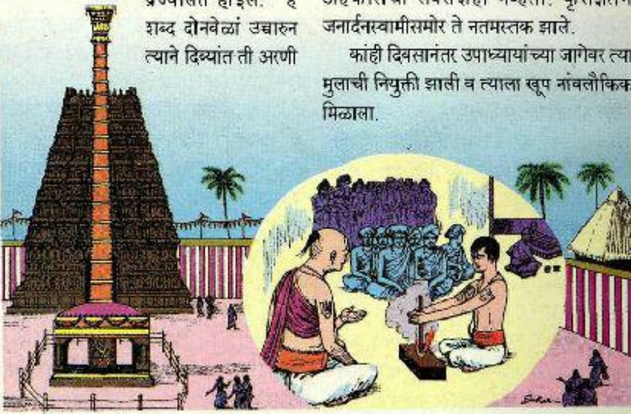
त्यावर त्या मुलाने प्रथम आपले गुरु उपाध्यायजी यांना प्रणाम केला. नंतर अग्निदेवाला आवाहन करत तो म्हणाला, "मी नेहमी तुमच्या आज्ञेचे पालन करतो. गुरु हा देवासमान असतो. अगर हे सत्य असेल तर या दिव्यांतून अग्नी प्रज्वलित होईल." हे शब्द दोनवेळां उच्चारुन त्याने दिव्यांत ती अरणी घासली. अचानक ज्योत दिसूं लागली व अग्नी प्रज्वलित झाला. सर्व उपस्थित मंडळींनी व वेदपंडितांनी त्या बालकाची खूप प्रशंसा केली.

यज्ञसमाप्ति झाल्यानंतर वेदघोषांत ध्वजस्तंभाची प्रतिष्ठापना केली गेली. दुसऱ्या दिवशी जनार्दनस्वामींसाठी नैवेद्य बनवायचा होता. उपाध्यायजींनी मुलाला लांकडी दिवा घासण्यासाठी बोलावले.

"मी गुरुचे स्थान घेऊं शकणार नाही. फक्त संस्कारामुळें कोटीयज्ञांचे फळ मिळते हे सिद्ध करण्यासाठींच देवाने मला ही संधी दिली होती." हे सांगून त्या मुलाने दिवा लावण्यास नकार दिला.

तेव्हां उपाध्यायांनी मनःपूर्वक देवाची प्रार्थना करुन दिवा लावण्याचा प्रयत्न केला. आणि आश्चर्याची गोष्ट कीं अगदी सहजपणें अग्नी प्रज्वलित झाला. पण आता मात्र त्यांच्या मनांत अहंकाराचा लवलेशही नव्हता. कृतज्ञतेने जनार्दनस्वामीसमोर ते नतमस्तक झाले.

कांही दिवसानंतर उपाध्यायांच्या जागेवर त्या मुलाची नियुक्ती झाली व त्याला खूप नांवलौकिक मिळाला.

मनावरचे डाग

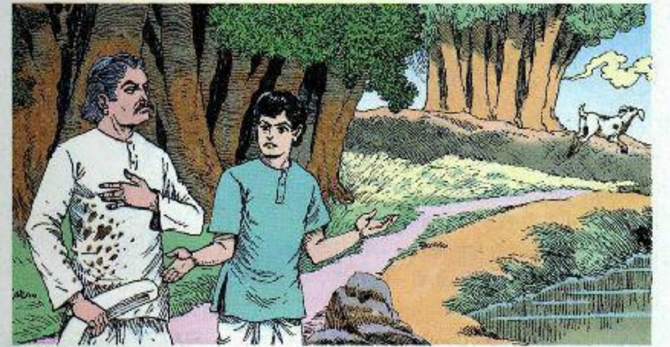
त्या गांवच्या वेशीजवळ एक वनराई होती. गांवातली गुरें तिथें चरायला नेत असत. एकदां गांवातला एक शेतकरी दुसऱ्या गांवी लग्नाला जाण्यासाठीं आपल्या मुलाबरोबर त्या रानांतून जात होता.

एक छोटीशी बकरी आपल्या कळपापासून बाजूला जाऊन तलावाकडे पाणी प्यायला जात होती. तलावाच्या कांठी बरीच दलदल होती व पाणी जरासे दूर होते. बकरीने जलाशयाकडे जाताना दलदलींत पाय ठेवला व तिचे पाय त्यांत अडकले. बाहेर यायची जेवढी ती धडपड करायला लागली, तेवढी ती आंत अडकत होती. केविलवाण्या स्वरांत ती केंकाटूं लागली.

शेतकऱ्याने जेव्हां तिची ही दुरावस्था पाहिली तेव्हां त्याला दया आली. धोतर कसून तो दलदलींत उतरला. त्या लहानशा बकरीला त्याने उचलून हातावर घेतले व कांठावर एका कोरड्या जागी आणून ठेवले. बकरीने आपल्या शरीराला झटके देऊन चिखल झाडून टाकला व पळतपळत ती आपल्या कळपांत सामील झाली. पण तिथें जवळच उभा असलेल्या शेतकऱ्याच्या धोतरावर चिखलाचे शिंतोडे उडाले व डाग पडले.

हे पाहून त्याचा मुलगा म्हणाला, "बाबा, उगीचच त्या बकरीला वाचवायला तुम्ही गेलात, आणि आपले कपडे घाण केलेत. आता या अशा कपड्यांत लग्नाला कसं जायचं?"

पित्याने हसून सांगितलं, "बाळ, कपड्यांवर पडलेले चिखलाचे डाग सहज धुता येतात. पण, मदत करणें शक्य असतांना जर मदत केली नसती, तर माझ्या मनावर पापाच्या भावनेचे डाग पडले असते. आणि ते डाग कधीही साफ करता येत नाहीत. अशी सत्त्वपरीक्षेची वेळ आयुष्यांत केव्हांना केव्हां येतेच, आणि त्यावरच आपली भाग्यरेखा ठरत असते. आता समज, संकटात सांपडलेल्या बकरीकडे न पाहिल्यासारखं करुन आपण पुढें गेलो असतो, आणि योगायोगाने आपण कधीतरी एखाद्या अडचणींत अडकलो, तर देवाकडे कोणत्या तोंडाने मदतीसाठी सांकडे घालायचे? लक्षांत ठेव बाळ, परोपकाराची लहानशी गोष्टच माणसाला देवत्वाजवळ नेत असते."

शोधा, सांगा, नि जिंका !

या अंकात प्रकाशित झालेल्या प्रश्नावलीची उत्तरें पुढील अंकात दिली जातील. तोपर्यंत 'भारताचा शोध प्रश्नोत्तरी, चंदामामा बिल्डींग्ज्, वडपळणी, चेन्नई - ६०० ०२६ या पत्त्यावर आपली उत्तरें अवश्य पाठवा. परंतु या स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी कांही गोष्टी तुम्ही करायला हव्यात.

चांदोबाच्या मागल्या अंकात प्रसिद्ध झालेली कांही वचने, अवतरणें किंवा पूरक वाक्यें नीट वाचा. त्यापैकी तुम्हाला कोणती वाक्यें आवडली व कां आवडली हे पानाचा क्रमांक देऊन सुमारे शंभर शब्दांत सांगा. तुमचे शिक्षक किंवा पालक यांचेकडून, तुमची प्रवेशिका प्रमाणित करा. त्यावर तुमचे नांव, सही, वय, वर्ग, विद्यालय (विद्यार्थी असाल तर) व संपूर्ण पत्ता लिहून वरील पत्त्यावर पाठवा.

पहिलें बक्षीस : रु. १०००/-
दुसरे बक्षीस : रु. ५००/-

आणि
पांच उत्तेजनार्थ बक्षिसें
प्रत्येकी रु. २००/-

भारताचा शोध प्रश्नोत्तरी :

अंधारी रात्र होती.नीरव शांतता होती. पावन नदीच्या कांठावर स्मशानघाटावर कांही चिता जळत होत्या.

एक स्त्री रडत, मुसमुसत, आपल्या मेलेल्या मुलाला छातीशी धरुन स्मशान घाटावर एकटीच पोंचली. तिच्या मुलावर अंतिम संस्कार करण्यासाठीं कांही पैसे द्यायला हवे होते. स्मशानघाटाच्या मालकाचा वतीने त्याचा पहारेकरी पैशांची वसुली करत असे.

त्या स्त्रीजवळ पैसे नव्हते. आणि ते दिल्याखेरीज पहारेकरी अंत्यसंस्कारास परवानगी देईना. अचानक त्याने त्या स्त्रीला ओळखले. ती दुसरी कुणी नसून त्याचीच पत्नी होती. आणि मृत बालक त्याचा मुलगा होता.

हा पहारेकरी कोण होता? ती स्त्री कोण होती? स्मशानघाट कुठे होता?

खाली दिलेल्या पौराणि… व्यक्तींचे एकमेकांशी कोण… नाते आहे?

अ. कृष्ण	:	विदर्भ
ब. बलभद्र	:	कुशस्थळी
क. नल	:	निषाध
ड. मार्कंडेय	:	पुष्पभद्रतीर्थ
इ. गुह	:	शृंगीवरपूर

१. समुद्रकिनाऱ्यावरच्या पुंपूहार नगराचे वैभव वर्णन करणारी कोणती प्राचीन कृती आहे?

२. असा कोणतालेखक आहे ज्याच्याविषयीं असं मानलं जातं, कीं त्याने प्राचीन काळीं कथांचा संग्रह करताकरता साऱ्या भारतवर्षाची यात्रा केली.

३. सत्यवान व सावित्रीचे आख्यान कोणत्या प्राचीन ग्रंथात आढळते?

४. तामीळ व हिंदी भाषांमधे कोणते दोन कवी आहेत. ज्यांनी रामायण लोकप्रिय केले?

५. कोणता प्राचीन भारतीय तत्ववेत्ता प्रसिद्ध नास्तिक होता?

अटी :

१. चंदामामा इंडिया लि., लिंटास अमिराष्ट्रीपुरीज इंडिया लि., इनिशिएटिव्ह मिडिया व ब्रिटानिया इंडस्ट्रीजचे कर्मचारी किंवा त्याचे नातेवाईक किंवा सहकारी यांना या स्पर्धेत भाग घेता येणार नाही.

२. परीक्षकांचा निर्णय अंतिम राहील व त्याबाबतीत कोणताही पत्रव्यवहार केला जाणार नाही.

३. गचाळ हस्ताक्षरांतल्या प्रवेशिका रद्द ठरवल्या जातील.

४. जुलै २००० च्या 'चांदोबा' मधें स्पर्धेचा निकाल जाहीर केला जाईल.

५. प्रवेशिका आमच्याकडे ३१ मे २००० पर्यंत पोंचल्या पाहिजेत.

चांदोबा : भाषा अनेक : परम्परा एक

भारत :

तेव्हां व आता

कलकत्ता

ब्रिटिश भारताची पहिली राजधानी

कलकत्ता की कोलकाता? कलकत्ता शहराचे नांव कोलकाता ठेवायचे ठरलेले आहे. पण यामुळें शहराच्या नांवातल्या अर्थामधें कांही फरक पडतो आहे कां? नाही. कारण कलकत्ता व कोलकातामधें केवळ उच्चाराचाच फरक आहे. आणि त्याचा अर्थ अद्याप रहस्यमय राहिलेला आहे.

१६९८ सालीं ९ नोव्हेंबरला जमीनदार सबर्णराम चौधरी यांनी ईस्ट इंडिया कंपनीला आपली तीन गांवे विकली. ईस्ट इंडिया कंपनी हा एक ब्रिटिश व्यापाऱ्यांचा समूह होता. आणि त्यांना भारताशीं व्यापार करायचा होता. ही तीन गांवे होती - कालीघाट, सुटानाटी आणि गोबिंदपुर. कंपनीतर्फे ज्या व्यक्तीने ही गांवे खरीदली त्यांचं नांव होतं जॉन चारनॉक. या गांवांच्या समूहाला कलकत्ता नांव करां पडलं कोण जाणे! हे नांव कालीघाटावरुन घेतलं असावं. कारण या तिन्ही गांवामधे कालीघाटचं प्राचीन कालीमंदिर हे सर्वात जास्त महत्त्वाचं होतं.

चारनॉक हा कलकत्त्याचा संस्थापक मानला जातो. एकदा एक विधवा तरुणी पतीच्या चितेवर सती जाणार होती, पण चारनॉकने तिला आपल्या

बरोबर नेले व तिच्याशीं विवाह केला. अजूनही तिची समाधी त्याजागी आहे.

गंगेच्या कांठावर - इथें तिला हुगळी नदी म्हणतात - कलकत्ता शहर वसले आहे. त्याचा विकास फार झपाट्याने झाला. रुडयार्ड किपलिंग यांनी या शहराला 'संयोग-निर्मित, संयोग-निर्देशित शहर' असे म्हटले आहे. ईस्ट इंडिया कंपनीने इथें एक किल्ला बांधायला सुरवात केली ते काम १७१६ मधे पूर्ण झालं. पुढल्याच वर्षी मोंगल बादशाहातर्फे कंपनीला बंगालमधें व्यापार करण्याचे अधिकार दिले गेले. किल्ला हे त्यांचं व्यापाराचं केंद्र होतं. हा किल्ला फोर्ट विल्यम या नांवाने प्रसिद्ध झाला.

आता व्यापाऱ्यांना क़िल्ल्याची खरोखरीच आवश्यकता असते कां? फक्त सरकारी कामकाजासाठी किल्ला आवश्यक असतो. लवकरच व्यापाऱ्यांच्या या कंपनीने आसपासची जमीनदारी खरीदणें, आणि लष्करी सेवा नियमित पुरवणें, असं करुन वेगवेगळ्या राज्यांतली क्षेत्रें काबीज करण्यास सुरवात केली.

बंगालचे नवाब सिराजुद्दौला आणि कंपनीच्या लष्करामधे एक मोठी लढाई झाली. नवाबाने कंपनीच्या सेनेला १७५६मधें हरवले व कलकत्ता शहराचा कबजा घेतला. परंतु वर्षानंतर क्लाईव्हच्या नेतृत्वाखाली कंपनीच्या सैन्याने हे शहर जिंकलं. पुन्हां एकदां प्लासीच्या मैदानांत दोन्ही सैन्यांमधे एक घनघोर संघर्ष झाला. या युद्धांत सिरजुद्दौला हारला व मारला गेला. सन १७१२ पर्यंत कंपनीने एक गव्हर्नर - जनरल नेमून बरीच राज्यें बळकावली होती. या पदावर नेमणूक झालेली पहिली व्यक्ती म्हणजे वॉरन हेस्टिंग्ज. फोर्ट विल्यम इथून तो राज्यकारभार चालवत होता. भारताचा बराचसा भाग कंपनीतर्फे जिंकून झाल्यानंतरदेखील ब्रिटिश हिंदुस्थानची राजधानी कलकत्ताच होती. सन १९१२ मधे भारताची राजधानी दिल्लीला हलवण्यांत झाली.

आजही कलकत्ता ही पश्चिम बंगालची किंवा बंगदेशाची राजधानी आहे. जुन्या कलकत्ता शहरांतली सर्वात प्राचीन संस्था म्हणजे कालीघाटचे मंदिर. फार पूर्वी जेव्हां इथें जंगल होतं, त्यावेळे-पासून इथल्या इष्टदेवतेची उपासना चालू आहे. इथें इतरही प्रसिद्ध मंदिरे आहेत. उदा. सुंदरजैन पूजास्थल, पारसनाथ, मदनमोहन मंदिर, अमेरिकन चर्च, सेंट पॉल्स् कथीड्रल सारखी शेकडो वर्षे जुनी चर्चेस, शहीद मिनार, व्हिक्टोरिया मेमोरियल, अजायबघर, टागोरांचे जन्मस्थान, वगैरे प्रसिद्ध इमारती आहेत. त्यारवेरीज इथें अनेक विश्व विद्यालये, व कला आणि संस्कृतीला वाहिलेली केंद्रे आहेत. अजून फक्त कलकत्त्यांतच विजेची ट्रामगाडी चालू आहे. भारतांतले पहिले कृत्रिम नभोमंडळ इथें १९६२ मधे सुरु झाले. १९९७ मधे कलकत्त्याला "प्रथम विज्ञान नगरी" ही पदवी मिळाली. या शहराची लोकसंख्या ४४ लाखांवर गेली आहे. कलकत्त्याचे जुळें शहर हावडा-त्याची लोकसंख्या ३८ लाखांवर आहे. चोवीस परगणा जिल्ह्याचा एक भागदेखील बृहन्कल-कत्त्याचा एक हिस्सा मानला जातो.

एक संस्मरणीय आदान-प्रदान

एव्हांना, राष्ट्राध्यक्ष क्लिंटन यांची भारतयात्रा इतिहासांत जमा झाली आहे. या घटनेला सर्वत्र अवाजवी प्रसिद्धी दिली गेली. राष्ट्राध्यक्षांच्या भेटीपूर्वी कांही महिने सगळ्या भारतीय वर्तमान पत्रांत जवळजवळ रोजच या भेटीबद्दल कमीजास्त मजकूर किंवा चर्चा छापली जात होती. प्रत्येक राजकीय पक्षाच्या नेत्याने याबाबतीत कांही ना कांही भाष्य केलेले होते.

अमेरिकेच्या अध्यक्षांची ही भेट इतकी महत्त्वाची कां होती? अमेरीका हा बलाढ्य देश आहे म्हणून? अनेक कारणांपैकी हे एक कारण होऊं शकते. परंतु सर्वांत मोठे कारण आहे ते म्हणजे अमेरिका हा लोकशाहीची मूल्ये जपणारा देश आहे. आणि भारतवर्ष ही जगांतली सर्वांत मोठी लोकशाही आहे.

सन १९४७ मधें भारताची फाळणी झाली व पाकिस्तानचा जन्म झाला. परंतु पाकिस्तानमधे बराच काळ हुकुमशाही राजवट होती. पाकिस्तान आपली एकी कायम ठेवूं शकला नाही आणि भयंकर रक्तपातानंतर बांगला देश अस्तित्वांत आला. पाकिस्तानच्या जनतेसाठी लोकशाही हे सत्यापेक्षां एक स्वप्नच राहिलेले आहे. अद्यापही त्या देशांत एका लष्करी अधिकाऱ्याची हुकूमशाही चालूं आहे, व लोकशाही पद्धतीने निवडून आलेला प्रधानमंत्री तुरुंगात बंदी आहे. तरीही अमेरिकेचे अध्यक्ष कांही तासांसाठी पाकिस्तानमधे थांबले. अनेक मुत्सद्यांचं मत होतं कीं त्यांनी तसं करायला नको होतं, कारण त्यामुळे लष्करी राजवटीला मान्यता मिळाल्यासारखीच आहे. इतर कांहीजणांचं मत वेगळं होतं. हे खरं की राष्ट्राध्यक्ष तिथें फक्त कांही तासच थांबले, परंतु भारतांत पांच दिवस राहिले. यामुळें पाकिस्तानला ती केवळ औपचारिक भेट होती असं दिसतं.

परंतु त्यापूर्वी परिस्थिती वेगळी होती. त्यावेळची आणखी एक महाशक्ती सोव्हिएट संघ हा अमेरिकेचा कट्टर शत्रू होता. भारताची रशियाशी मैत्री होती म्हणून अमेरिकेला पाकिस्तानला खूष राखणं आवश्यक समजलं जायचं. आता स्थिती बदललेली आहे. तो कट्टर शत्रू आता राहिला नाही. अमेरिकेने पाकिस्तानशी उगीचच प्रेमाचे नाटक करण्याची जरुर राहिली नाही. परंतु दुसऱ्या बाजूला अमेरिकेंत असे कांही लोक आहेत, जे भारताच्या विशाल आणि कठीण अशा लोकशाहीतंत्राचे पालन करण्याबद्दल भारताची प्रशंसा करत आहेत. त्यांना पुरेपूर ठाऊक आहे कीं भारताचे एका महाशक्तीमधें रुपांतर होण्याची बरीच शक्यता आहे. दोन्ही राष्ट्रे जोडण्यासाठी घट्ट मैत्री ठेवण्याची अमेरिकेची इच्छा राहील.

राष्ट्राध्यक्ष बिल क्लिंटन यांचे आपण किती प्रेमाने स्वागत केले होते ते आपणां सर्वांना ठाऊक आहेच! कांहीही होवो, त्यांच्या भेटीचा परिणाम लवकरच भविष्यकाळांत स्पष्ट होईल.

क्लिंटन यांच्या भारतभेटीच्या वेळींच पाकिस्तानप्रेरित अतिरेक्यांनी काश्मीरमधल्या गुरुद्वारांत प्रार्थना करणाऱ्या त्या निर्दोष शीखांची हत्या केली व आपली भेकड वृत्ती प्रकट केली. आता हीच वेळ आहे जेव्हां अमेरिकेने भारताच्या रंचनात्मक कार्यांना मोकळेपणीं महत्व घायला हवें आणि मूर्खासारखी अनिष्ट कृत्यें करण्यांत मशगुल असलेल्या इतर दुष्टशक्तींचा तीव्र निषेध केला पाहिजे.